

Çevre ve Kalkınma Çalıştayları

Dr. Ümit Şahin ve Prof. Dr. Erinç Yeldan

Türkiye Cumhuriyeti, küresel düzeyde değişen ve giderek daha elverişsiz hale gelen çevre ve iklim koşullarının hakim olduğu bir dönemde, 100. yaşını kutluyor. İklim değişikliğinin iklim krizine, biyoçeşitlilik kaybının altıncı büyük yok oluşa, çevre kirliliğinin neredeyse bütün gezegen sınırlarının aşıldığı bir çevre yıkımına dönüştüğü bu dönem, insanın, yeryüzünün, atmosferin, okyanusların, toprağın ve canlı yaşamın temel işleyişini tahrip edecek bir güce eriştiği yeni bir jeolojik çağ (Antroposen) olarak adlandırılıyor. Aynı zamanda yoksulluğun, eşitsizliklerin, işsizlik ve güvencesizliğin, yer değiştirmelerin, barınma ve gıda sorunlarının da arttığı bu dönemde, iklim felaketlerinin neden olduğu yüksek maliyetler ekonomik sorunları, işsizliği ve eşitsizliği derinleştiriyor.

Bu yeni dönemde bir zamanlar birbirine rakip görünen çevre ve kalkınma önceliklerinin ikisi de yaşanan krizin kurbanı olmaya başlıyor. Yaşanan kayıplar toplumun yoksul ve düşük orta gelirli kesimlerini daha ağır bir şekilde etkiler, güvenlik riskleri dahil sosyal sorunları ağırlaştırırken, iklim krizinin adaletsizlik boyutu derinleşiyor. Dünyada hiçbir ülkenin uzak kalamayacağı bu olumsuz gidişat, ekonomisi, sosyal ve siyasal yapısı ve yönetişimi yetersiz ülkeleri daha derinden etkiliyor. Bir yandan iklim krizine ve ağırlaşan çevresel sorunlara bir cevap olarak ortaya çıkan, bir yandan da küresel düzeyde yaşanan jeopolitik, siyasal ve ekonomik dönüşümle iç içe geçen yeni eğilimler, bu tür hızlı dönüşümlere hazırlıksız yakalanan, bilimsel ve teknolojik gelişmelere öncülük edemeyen, kurumları ve demokratik mekanizmaları aşınan ülkeler için yeni tehditler oluşturuyor.

Bütün bu tehditlere ve krizlere bir cevap olarak ortaya çıkan yeşil dönüşüm, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çerçevesinde yeni bir büyüme, gelişme ve sanayileşme stratejisinin doğuşu anlamına geliyor. Bu yüzyılın ikinci çeyreğine damgasını vuracak gelişmeler-

den belki de en önemlisi ulusal ekonomilerin, yenilenebilir enerji kaynaklarına, enerji verimliliğine, temiz teknolojilere ve dögüsel ekonomiye dayalı olarak bir dönüşüm sürecine girmeye başlamış olmaları. Yeşil yeni düzen, sadece yeni bir sanayileşme stratejisi ve enerji dönüşümü olarak değil, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tanımıyla insan onuruna yakışır yeşil işler ve istihdam hedefini de içeren bir yeşil gelişme ve planlama süreci olarak da görülüyor.

Türkiye'de iklim krizi ile mücadelenin gelir kaybına neden olacağı ve kalkınma hedefleriyle çelişeceği kanısı yaygın. Ekonomik krizden çıkmadan ya da ekonomi düzmeden çevreyle ilgilenmenin lüks olacağı da yaygın bir anlayış olmayı sürdürüyor. Oysa ülkenin orta ve uzun zaman ufkunu kapsayan akademik çalışmalar ve STK raporları, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmesinin ve tarım ve sanayide yeşil dönüşümü gerçekleştirmeye yönelik adımlar atmasının, karbona gerçek bir fiyat da konması halinde millî gelirden yüksek bir artış sağlayabileceğini, bölgesel eşitsizliklerin azaltılacağını, enerji güvenliğinin iyileşeceğini, katma değeri daha yüksek bir üretim deseni ile daha fazla istihdam yaratılabileceğini öngörüyor. Böylece Türkiye için Net Sıfır hedefi doğrultusunda tasarlanacak yeşil dönüşüm ve sanayileşme stratejisi, sanıldığı kadar tersine yeni finansman imkanlarına erişim sağlayarak, fosil yakıt bağımlılığını, dolayısıyla enerji ithalatını azaltarak, dögüsel ekonomiyle kaynak kullanımını ve maliyetleri azaltarak ve yeni istihdam alanları yaratarak Türkiye'nin ekonomik açmazdan çıkmasını ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesini sağlayabilir. Bu dönüşüm, toplumsal eşitsizlikleri azaltarak, toplumun dezavantajlı kesimlerinin fayda sağlamasına öncelik verilerek ve doğa başlı başına bir hak öznesi haline getirilerek iklim ve çevre adaletini sağlama ya da hizmet edebilir.

Çevre ve kalkınma başlığı altında düzenlediğimiz çalıştaylar 18 Haziran 2023 ve 16 Eylül 2023 tarihlerinde İstanbul ve İzmir'de yapıldı. Toplam 55 kişinin katıldığı çalıştaylara politikacılar, akademisyenler, uzmanlar, sivil toplum üyeleri, aktivistler, iş insanları, çiftçiler, hukukçular, gazeteciler ve sanatçılar katıldı. Toplantılarda yukarıda çizdiğimiz kapsamda gündeme getirdiğimiz şu 5 soru çerçevesinde şekillenen katkılarla, Türkiye'nin ikinci yüzyılında iklimi ve çevreyi koruyan, geliştiren ve yeşil dönüşümü başaran bir gelişmenin nasıl başarılabileceğine dair tespit ve öneriler tartışıldı:

1. Türkiye iklim krizinin, biyoçeşitlilik kaybının, diğer çevresel kirliliklerin ve ekolojik sorunların, ülkenin çevresi, doğal kaynakları ve ekonomisi üzerine yarattığı ve yaratacağı yıkıcı etkilere hazırlıklı mıdır? Türkiye'nin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal gerçekliği, demokrasisinin ve hukuk devletinin niteliği, iç ve dış politikaları, iklimsel ve ekolojik krizlerin derinleşmesiyle, bu sorunlarla başa çıkma kapasitesiyle, geliştirilmesi ve uygulanması gereken stratejilerle, çevre politikalarıyla ne ölçüde bağlantılıdır?

2. Çevre (doğa, ekoloji, ekosistemler, gezegen) neden önemlidir? Mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal durumumuz ve kalkınma-istihdam artışı, refahın genişletilmesi önceliklerimiz bağlamında, çevrenin korunması ne derece önemlidir? Çevrenin korunması kalkınmaya engel mi olur, destekler mi? Büyüme odaklı kalkınma anlayışı doğru mudur, aşılmalı mıdır, aşılabılır mı? Sosyal refah politikaları ve eşitsizliklerin azaltılmasıyla çevrenin korunduğu bir kalkınma anlayışının ilişkisi nedir?

3. Türkiye'nin enerji, ulaşım, sanayi, teknoloji, inşaat, altyapı, ticaret ve şehircilik politikaları çevrenin korunduğu bir kalkınma anlayışına göre değiştirilebilir mi, ne ölçüde değiştirilebilir? Türkiye'de döngüsel ekonomi, sürdürülebilir üretim tüketim kalıpları, temiz teknolojilerin geliştirilmesi, yeşil işler, karbon fiyatlama stratejileri ve çevreyi koruma-

ya, emisyonları azaltmaya, iklim ve yok oluş krizlerinin etkilerine karşı dirençliliği artırmaya yönelik politikalar geliştirilebilir mi, uygulanabilir mi, geliştirilmesi ve uygulanması için neler yapılabilir?

4. Doğanın, biyoçeşitliliğin (ormanlar, sulak alanlar, kıyılar), iklimin ve çevre sağlığının korunması kimin sorumluluğunda olmalıdır? Devletin, özel sektörün, meslek örgütlerinin, sivil toplumun ve akademinin rol ve sorumlulukları nasıl tanımlanabilir, işbirliği nasıl geliştirilebilir, geliştirilebilir mi?

5. Çevrenin korunmasına yönelik finansman kaynakları nasıl geliştirilebilir? Finans kuruluşlarının (Merkez Bankaları dahil) çevrenin korunmasına ilişkin para ve mali politikalar bağlamında sorumlulukları var mıdır? Varsa, "yeşil" finansal sistem nasıl tasarlanabilir?

Demokrasi, Hukuk Devleti ve İnsan Hakları

Türkiye'de demokrasinin ve hukukun üstünlüğü ilkesinin aşınması, daha iyi çevre politikaları, sürdürülebilirlik ve iklim yıkımını durdurmak için verilen mücadelenin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülebilir. Karar süreçlerine katılım hakkı başta olmak üzere, ifade özgürlüğü, izin almadan kullanılabilir gösteri, yürüyüş ve protesto hakkı, bağımsız ve güvenilir yargı gibi demokrasi ve hukuk devletinin asli unsurları çevre mücadelesi için olmazsa olmaz koşulları sağlar. Hukukun üstünlüğü, çevresel düzenlemelerin adil ve etkili bir şekilde uygulanmasının güvencesidir. İnsan haklarına saygı vazgeçilmezdir zira çevre mücadelesi bir hak mücadelesidir. Pek çok katılımcımız Türkiye'de bu en temel alanlarda ciddi bir geri gidiş olduğu tespitinde ortaklaşa.

Bir katılımcı yargı bağımsızlığı ve karar süreçlerine katılımı ilgili şunları söyledi:

Türkiye'de demokrasi ve hukuk devletinin zayıflaması çevre politikalarının da zayıflamasında etkili. Mevzuatımız var, yarım yamalak da olsa. Ancak diyelim dava açtığınızda, mahkeme kararları hükümetin iradesinden bağımsız değil. Örneğin eski bir bakan seçim çalışması yaparken daha önce çevre örgütlerinin dava açtığı bir termik santral projesinin artık gündemde olmadığını söylemişti. Bu sözlerden on gün sonra açılan davaya yanıt geldi ve proje mahkeme tarafından iptal edildi. Bir yandan da bilgi üretmek ve karar vericilere bu bilgiyi iletmekle ilgili kanallar kapalı. Örneğin, Milas'taki termik santral kapansın diyoruz. İstihdam ya da arz güvenliği gerekçe gösterilerek

kabul edilmiyor. Oysa Elektrik Mühendisleri Odası bir arz güvenliği sıkıntısı yok diyor. Uzmanlar istihdam için alternatifler yaratılabilir diye raporlar hazırlıyor. Ama bunlar karar vericilere ulaşmıyor, karar mekanizmalarını etkilemiyor. İklim STK'ları da iş dünyasından sivil toplum örgütleri de Türkiye'nin iklim hedefinin mutlak emisyon azaltımı olması gerektiğini çok kez söyledi. Ama kamu idaresi tarafından bunların tartışılacağı bir ortam hiçbir zaman yaratılmadı ve bu talepler duyulmadı. Türkiye'de hukuk devleti, demokrasi ve katılım mekanizmaları da hesap verme, hesap sorma mekanizmaları da çalışmıyor.

Çevreciliğin 20. yüzyılın ikinci yarısında bir sosyal hareket olarak doğuşundan bu yana en önemli mücadele yolları olan gösteri, protesto, dava açma vb. haklar, demokrasinin gerilemesinden en fazla düzeyde etkileniyor. Sivil toplum örgütleri üzerinde artan baskıların da çevre mücadelesini riskli hale getirdiği düşüncesi yaygınlaşıyor. Bir katılımcımız bu çelişkiyi şu sözlerle dile getirdi:

Çevre Bakanlığı her iki gençten birisini çevreci yapmak gibi bir slogan kullanılıyor. Her iki gençten birisini çevreci yaptık diyelim. Sonra o çocuklar, duyduğu kaygı dolayısıyla protesto etmek isteyecek, kamuyu göreve çağıracak. O zaman da ifade özgürlüğü engeli çıkacak karşılına. Kamu gücüyle donatılmış haklar, sorumluluklar, yükümlülükler ilişkisi kurmadığımız sürece beklenen yöne gitmemiz mümkün olmayacak.

Hukuk güvenliği de bu hakların ve sorumlulukların kullanılmasını sağlayacak şartları yaratmak için önemli. Yargının bağımsız olmadığı, güçler ayrılığının, denge ve denetleme mekanizmalarının yeterince işlemediği bir dönemde olduğumuz sıklıkla dile getiriliyor. Öte yandan bir katılımcımız bu durumun çok da yeni olmadığını, kamu yararı ve benzeri gerekçeler gösterilerek çevre davalarında mahkeme kararlarının uygulanmadığı örneklerin daha 90'lı yıllarda görülmeye başladığını, bugünse bu uygulamanın yaygınlaşarak devam ettiğini söyledi:

O dönemde İzmir Çevre Avukatları Muğla'daki üç termik santralin, Yatağan, Kemerköy ve Yeniköy termik santrallerinin kapatılması için girişimde bulunmuş, dava açmıştı. Türkiye Cumhuriyeti mahkemeleri de iptal kararı vermiş ve Danıştay onamıştı. Ancak Bakanlar Kurulu, enerji ihtiyacı gerekçesiyle prensip kararıyla mahkeme kararını uygulamadı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) gidildi. AİHM, 2005 yılında ihlal kararı verdi, ama o karar da halen uygulanmış değil.

Uygulanmadığı için de şu anda Muğla'nın o bölgesi bu hale gelmiş durumda. Yani eğer bir ülkede hukuk güvenliği yoksa, önereceğiniz çözümlerin hiçbirisinin uygulanma şansı yoktur.

2023 yılında çevre hareketleri açısından en önemli olaylardan biri, Muğla'nın Milas ilçesindeki Akbelen ormanının bölgedeki termik santrallere yakıt sağlayacak kömür madeni için kesilmesi ve çevre halkının buna karşı verdiği mücadele oldu. Bu konu toplantılarımızda sıklıkla gündeme geldi. Hukuk güvenliğinin Akbelen olayında nasıl sarıldığına dair bir katılımcı şunları söyledi:

Akbelen'de olanlar gibi bir süreci daha önce hiç yaşamadık. Hiçbir hukuk kuralı uygulanmıyor. Avukatların keşif mahalline girmesine izin verilmiyor. Orası hiçbir karar alınmadan güvenlik bölgesi yapılmış, insanların yaşadıkları mahalleye giriş çıkışları kimlik kontrolü ile yapılıyor. Traktörlerini tarım alanlarına sokamıyorlar. Her taraf tel örgüyle çevrilmiş vaziyette. Eğer Akbelen'deki bu sorunu çözemezsek, ilk önce hukuk güvenliğini sağlayamazsak, burada söyleyeceğimiz her söz, yapacağımız her şey havada kalacak demektir.

Akbelen'de yaşananlar, demokrasinin en önemli parçası olan karar süreçlerine halkın katılımında yaşanan eksiklerin de önemli bir örneğini oluşturuyor. Bir katılımcı yaşananları şöyle tarif etti:

Akbelen'de 250 yıllık bir köyün, yaklaşık 40 yıldır zaten çalışmış ve artık işletme ömrünü tamamlamış iki termik santrale kömür madeni açılarak yakıt sağlanması için gerçekleştirilmek istenen bir proje nedeniyle ortadan kaldırılması söz konusuydu. Bu santraller 2014 yılına kadar devlet eliyle işletilmişti. 2014'ten sonra özel sektöre devredildi. Bu devir esnasında kimse İnkizköylülere, 'biz bu santrallere bir 25 yıl daha ömür biçiyoruz, bu santraller yaşam alanlarınızı, geçimlik faaliyetlerinizi ortadan kaldıracak, sularınızı yok edecek, hava kirliliğiyle sağlık hakkınızı, yaşam hakkınızı elinizden alacak, kente göçmek zorunda

kalacaksınız' demedi. Onlardan habersiz o alana el kondu ve İkiyüzyümler de seslerini duyurabilmek için onlarla dayanışan yaşam savunucularıyla birlikte iki yıl boyunca ormanın girişinde çadır nöbeti tutmak dışında bir seçeneği kalmadı. Çünkü demokrasinin hiçbir kanalı çalışmadığı için bu maden genişletme yatırımının hayata geçmesini engelleyecek ya da alternatif sözler söylemeye fırsat verecek başka bir mekanizma yoktu.

Sorunların çözümünde, karar süreçlerine yerinden katılımın öncelikli olduğu, yatırımların henüz proje aşamasındayken tüm tarafların katılımına imkân tanıyan bir şekilde gerçekleşmesinin hayati öneme sahip olduğu, aksi durumda kapalı kapılar ardında verilen bir karara, doğru olsa bile, karar sürecine katılmayan insanların şüphe ile yaklaşacağı katılımcılar tarafından üzerinde fikir birliğine varılan noktalar arasındaydı. Müzakerenin önemi, uzlaşılan noktalarda devam edilip uzlaşılamayan noktaların ertelenmesinin katılımcı ve hak temelli politika yapım sürecinin temel ilkesi olması gerektiği fikri öne çıktı.

Türkiye'de bir süredir bu kanalların kapanmaya başladığı ve ciddi bir demokrasi ve katılım krizi yaşanmaya başladığı söylenebilir. Ekolojik krizin demokrasi krizinden bağımsız düşünülemediği, akademiye, uzmanlara ve toplumun farklı kesimlerine yer vermeyen bir politika yapım sürecinin kaçınılmaz olarak kriz yaratacağı, bu krizin çözülmesi için kurumların ya da bireylerin aldığı iyi niyetli inisiyatiflerin ötesinde kalıcı bir demokratikleşme sağlayacak yapılaşmış mekanizmalara ihtiyaç duyulduğu toplantılarımızda vurgulandı. Şeffaflıkla birlikte denetleyici, geri bildirim sağlayan ve kamu otoritesini hesap verebilir kılan mekanizmalarının varlığının da katılım kadar önemli olduğu üzerinde uzlaşıldı.

Öte yandan doğru çevre ve iklim politikalarının geliştirilebilmesi için insan haklarına saygılı bir kamu idaresi ve toplumsal yaşam olmazsa olmazdır. Bir katılımcı konuyu insan hakları çerçevesinde şu şekilde değerlendirdi:

Dönüşüm sadece ekonomi, enerji ve sürdürülebilirlik ile ilgili değil, bir insan hakları meselesi. İklim değişikliğine, afetlere, haklarımıza dair bir mesele olarak, insan hakları perspektifiyle yaklaşmak gerekiyor. Çevre hakkı üçüncü kuşak dayanışma haklarından biri. Sadece devletin ya da iş dünyasının gerçekleştirebileceği bir şey değil. Tıpkı barış hakkı gibi dayanışma halinde hep birlikte savunmamız gereken bir hak. Halkın çevreyle ilgili bir konuda bilgiye erişimi yoksa, halkın katılımı toplantısında söyledikleri dikkate alınmıyorsa; herhangi bir meselede, demokrasiye, ekonomiye, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylediği şeyler de dikkate alınmayacak demektir. Zaten açılan davalarda, dava ücretleriyle, bilirkişi incelemelerinin getirdiği yüksek yargılama giderleri nedeniyle adalete erişim de oldukça problemlidir.

Çevre meselesinin Türkiye'de demokrasi ve insan hakları alanının temel bileşenlerinden biri haline gelmiş olmasının ve çevre mücadelesinin temel direnç noktası olarak öne çıkmasının, ancak bir yandan da sistematik olarak bastırılmak istenmesinin, çevre hareketlerinin demokratikleşmeyi sürükleyebilecek bir hak mücadelesi olarak güçlenmesini gerektirdiği söylenebilir.

Çevre ve Kalkınma

Ortak geleceğimiz için çevre ve kalkınmanın birbirinden ayırt edilmeden, birbirini destekleyecek şekilde ele alınması gerektiği günümüzde standart bir anlayış olarak öne çıkıyor. Ancak gerek iklim krizinin ve çevre yıkımının ulaştığı boyut gerekse kalkınmanın ekonomik büyümeyle neredeyse eş anlamlı kullanılması nedeniyle durum o kadar da basit değil. Birleşmiş Milletler'in 2015'te kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 17 başlıkta küresel düzeyde politika konusu olabilecek neredeyse bütün öncelikleri ele alırken, ülkeler ve toplumsal kesimler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin kökenine ve kalkınmanın veya gelişmenin nasıl tanımlanması gerektiğine dair yeni bir şey söylemiyor. Ülkelerin ve şirketlerin sürdürülebilir kalkınmaya olan bağlılıklarının da bu nedenle mevcut durumu radikal biçimde değiştirmeye hizmet ettiği söylenemez.

Toplantıda çevre ve kalkınma arasındaki ilişki bu açmazlar sıklıkla dile getirilerek ele alındı. Kalkınmanın nasıl tanımlanması gerektiği üzerine yapılan oldukça geniş kapsamlı tartışmada bir katılımcı eşitsizliklerin kökenine ve iki kavram arasındaki uzlaşmazlığa vurgu yaptı:

Önce kalkınmayı maddi-manevi, soyut-somut, sınai-toplumsal boyutlarıyla tanımlamak gerekiyor. Türkiye'nin mevcut kalkınma stratejisinin yoğunlukla inşaata dayandırılmasına bağlı olarak ortaya çıkanlara bakarsak çevre ve kalkınma birbirine karşıt kavramlar diyebiliriz. Ama kalkınmayı başka türlü tanımlayabilirsek günün birinde bu karşıtlığı belki giderebiliriz. Peki refah nedir? Azı veya çoğu ya da sonu var mıdır? Refah içindeki toplumlara baktığımız zaman diğer toplumları sömürdüklerini ve kendi ülkelerinin refahı için diğer ülkelerin refahını

engellediklerini görüyoruz. Bunun da son perdesi göçmen karşıtlığı, aşırı sağcılık ve ırkçılık şeklinde kendini gösteriyor.

Toplantılarda kalkınmaya ve büyümeye yönelik eleştirilerin tamamen karşıtlık düzeyinde olmadığı, daha çok doğru tanımlanma ihtiyacına vurgu yapıldığı söylenebilir. Bir katılımcı kalkınmanın da büyümenin de topluma yararlı bir şekilde tanımlanabileceği üzerine şunları söyledi:

Kalkınmayı da sadece büyüme olarak anlamamak lazım. Büyüme hangi kalitede, nasıl büyüdüğünüze bağlı olarak iyi bir şey olabilir, ama obezleşme şeklinde olursa bir işe yaramaz. Kaliteli bir büyümenin topluma, insanlara katacağı çok şey var.

Aynı şekilde kalkınmanın ve çevresel önceliklerin bir arada ele alınmasının mümkün olduğu da yaygın bir kanıydı:

Çevre ve kalkınma birbirleriyle tezat fikirler olmak zorunda değil. Bunu başaran birçok ülke var. Türkiye'de dönüşüm enerji, ulaşım, sanayi sıralamasıyla, toplu taşımayla, hidrojenle mümkün. Ama önce ötekileştirme ve indirgemeciliği bir kenara bırakıp tüm Türkiye'de bir uzlaşa sağlamak gerekir. Bugün dünyada güneş panellerinin %92'si Çin'de üretiliyor. Kalkınma ve çevre birlikte olabilir.

Gerçekten de kalkınma toplumun hayat kalitesini iyileştirmek ve daha rahat bir yaşam sağlamak için yapılması gerekenler olarak görülebilir. Ancak insanın doğayı bu amaçla sonsuz ve bedelsiz kullanılabilecek bir kaynak olarak gördüğünü ve uygarlığın binlerce yıl boyunca bu anlayış çerçevesinde geliştiğini de söyleyebiliriz. Oysa doğa sonsuz değil, atmosferin kaldırabileceği karbondioksit miktarının da bir sınırı var ve çevre yıkımı kalkınmanın kaynak tabanını ortadan kaldırıyor. Bir katılımcının dediği gibi "doğayı kullanmanın sonuna geldiysek daha fazla kalkınabilmemiz zaten mümkün değil".

Büyüme odaklı kalkınma anlayışının doğru olmadığını ve bunun yerine başka refah göstergelerinin nasıl kullanılabileceğini tartışmak gerektiğini söyleyen bir katılımcı ise şu örneği verdi:

Akademik çalışmalar yıllardır Çevresel Kuznets Eğrisini test ediyor. Bir tarafa iklim değişikliğine, çevre kirliliğine, doğal kaynak kullanımına ilişkin göstergeler, diğer tarafa da ülkenin gelişmişlik seviyesi konuyor. Belli bir ekonomik gelişmişlik ve millî gelir seviyesi aşıldığında, önceleri daha kirletici olan, ekolojik yıkım yaratan bir büyümenin daha az yıkım yaratmaya başladığı hipotezi test ediliyor. Bütün bu çalışmalarda önce olumsuz anlamda artan çevre etkisi, sonra azalmaya başlıyor. Türkiye'de de bu hipotez analiz edildiğinde doğru çıkıyor, ancak sadece hiçbir zaman ulaşamayacağımız bir gelir seviyesine ulaştığımız zaman! Yani gelişmeyle çevresel iyileşme arasındaki ilişki matematiksel olarak doğru olsa da durum matematikten ibaret değil. Bazı ülkelerde demokrasi, hukuk devleti, kurumsal kalite, çevre ve iklim politikası, eğitime

yapılan yatırım gibi başka göstergeler işin içine katıldığında belli bir gelişmişlik seviyesinden sonra gerçekten çevre yıkımının azaldığı görülüyor. O ülkeler de zaten bir elin parmaklarını geçmiyor. Dolayısıyla çevreyle kalkınma arasındaki ilişki bağlama ve başka ne yaptığımıza göre değişir. Çevrenin korunmasını kalkınmayı destekleyici şekilde konumlandırırsak destekler. Ayrıca çevre koruma politikalarının gelir dağılımı açısından olumsuz sonuçları olursa bunları düzeltecek başka politikalar da uygulamak gerekir.

Bazı katılımcılar Türkiye'de ekonominin çevreden daha önemli olduğu algısının yaygın olduğunu ve ekonomideki kısa vadeli, kurlsız büyüme ve ranta dayalı sistemde maliyet hesapları yapılırken çevrenin hâlâ hesaba katılmadığını, hatta kamuda ve özel sektörde 90'ların sonunda var olan çevre kalkınma ikileminin karar alıcılar nezdinde büyük ölçüde devam ettiğini dile getirdi. Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin çevre sorunlarını çözmenin önünde engel olduğu, ekonomik krizi çözmeden çevresel hassasiyeti belirgin hale getirmenin mümkün olmadığı da dile getirilen görüşler arasındaydı. Öte yandan büyüme dayalı kalkınma anlayışının dünyada da devam ettiğini söyleyen bir katılımcı şunları ekledi:

Millî gelirin muhasebeleştirilmesi dünya çapında problemli. Okyanusa petrol akıyor. Bir şirket onu temizlerse millî gelir de artıyor. Oysa ağaçları, suları, temiz havayı millî gelir hesaplarına koymamız gerekir. O zaman büyürken karbon ayak izi azaltılabilir.

Kalkınma tartışmasının kendisinin artık çağdışı sayılması gerektiğini söyleyen bir katılımcı ise farklı kavram setlerini ve hedefleri konuşmanın zamanının geldiğini vurguladı:

Niye hâlâ kalkınmadan bahsediyoruz? Bu da uluslararası siyasetin bir kavramı değil mi, niye bu kadar sahipleniyoruz ve onu çevreyle uyumlu hale getirmeye çalışıyoruz? Yepyeni bir şey söyleyeceksek gerçekten yeni olmalı. Çin'in ekolojik uygarlık diye yeni bir kavramı var örneğin. Yeni bir kimlik kuruyor kendisine. Türkiye ise yeni yüzyılımıza girerken dünyada çevre performansı sıralamasında sondan 9. sırada. Ne diye başlamıştı Türkiye'nin çevre politikası? Uygar devletler topluluğunun onurlu bir üyesi olacaktık çevre konusunda. Yeni uygarlık misyonu vardı. Avrupa Birliği gibi dışsal faktörler de etkili oldu sonra. Ama işte geldiğimiz nokta bu. Kalkınma diye, niye bu kadar çok havaalanı yapıyor örneğin? Çok kısa mesafelere uçuşlar koyuyoruz. Avrupa Birliği ise yeşil toparlanmanın içinde kısa mesafeli uçuşları yasaklıyor. Biz de eninde sonunda buna uymak durumunda kalacağız ve 20 senedir yaptığımız yatırımlarla paramızı havaalanı pistine gömmüş olacağız. Artık yatırım kararı verirken kendimizi karbona kilitlemeyecek sektörlere öncelik vermemiz gerekiyor.

Çevre hareketlerinin temelinde bulunan ekonomik büyümenin temel sorun olduğu anlayışı, son yıllarda çözüm olarak sürdürülebilir kalkınmadan çok sorunun kökenine yönelik başka anlayışları gündeme getiriyor. Büyüme, küçülme veya na-büyüme olarak Türkçeleştirilen

"degrowth" tasarımı bir alternatif olabilir mi? Bu kavramı gündeme getiren iki katılımcı şunları söyledi:

Refah ve büyüme dediğimiz şey her zaman gayrisafi yurtiçi hasılanın, yani üretimin artırılması olarak anlaşılıyor. Oysa şu anda küçülme anlayışı var. Fakat küçülmede de eşitsizlik olmalı. Öncelikle son 200 yılda dünyayı bu hale getirmiş olan zengin ülkeler küçülecek. Yoksul ülkelerin sosyal taban diye tarif ettiğimiz temel yaşam düzeyine ulaşıncaya kadar sürdürülebilir bir şekilde büyümeleri gerekir.

'Degrowth' hem çevreyi kirleten etkinliklerin bedelini ödemek açısından hem de eşitlik, refah, bölüşüm için olumlu sonuçları olabilecek değerli bir öneri. Ama küçülme kavramını Türkiye'de tartışabilecek durumda değiliz. Başka bir isim vermemiz gerekiyor. Hatta iklim eylemini de yerlileştirmemiz ve millileştirmemiz gerekiyor.

Bir başka katılımcı ise büyüme anlayışının aşılmasında başka alternatifler de olabileceğini ve en önemlisi de kamunun rolünün artması gerektiğini söylüyor:

Büyüme odaklı kalkınma anlayışını nasıl aşacağız? Büyüme sonrası nasıl bir dönem olacak? Küçülme mi olacak? Yoksa yeni yeşil düzen ya da başka bir şey mi? Her durumda

kamusal alanın, devletin ekonomideki rolünün büyümesi gerekiyor. Devletin kanunlar ve anayasalar yoluyla ekonomik faaliyetleri daha sert bir şekilde yaşam hakkı temelinde düzenlemesi gerekiyor.

Öte yandan kalkınma ve çevre tartışmasında, asıl sorunun kapitalist sistem olduğu vurgusunu yapan bir katılımcı da şunları söyledi:

Ben ekonomik bir kriz olduğunu düşünmüyorum. Hatta ekolojik ve toplumsal krizler ekonominin tıkrırında gitmesinden kaynaklanıyor. İnsan kaynaklı karbon salınımı 200-250 yıl önce kapitalizmin ortaya çıkmasıyla başladı. Kapitalizm iklimi tehlikeye sokuyor. Dolayısıyla sorunun çözümü kapitalizmin içinde olamaz. Karbon salınımını azaltmanın yolu üretim ve tüketim sistemimizi dönüştürmek. İnsan doğa ayırımı ve insanın doğa üzerinde egemen olması üzerine kurulu ekonomik anlayışı değiştirmemiz lazım. Biz doğal kaynakları artarak tüketmeye devam etmek istiyoruz. Ama aynı zamanda doğal kaynaklar üzerindeki baskı azalsın istiyoruz. Bu nasıl mümkün olabilir? Türkiye iklim krizinden en fazla etkilenecek ülkelerden bir tanesi ve karbon salınımını azaltmanın öncüsü olmalı. Kapitalizmin, fosil yakıtlar üzerine kurulu üretim mantığını Türkiye özelinde ve daha sonra da dünya genelinde nasıl azaltabileceğimize bakmamız lazım.

İklim Krizi ve İklim Adaleti

Küresel sıcaklık artışının, Paris Anlaşması'nda bütün ülkelerin üzerinde uzlaştığı 1,5 derece sınırını geçmesine kısa bir süre kaldı. Fosil yakıt tüketiminin ve sera gazı salımlarının artmaya devam etmesi, ülkelerin hâlâ fosil yakıtları artan düzeyde (ör. 2022'de 7 trilyon dolar) sübvanses etmesi ve enerji dönüşümünün jeopolitik gelişmelerden, savaşlardan, fiyat artışlarından fazlasıyla etkilenen yavaş ve kararsız bir seyir izlemesi, atmosferdeki karbondioksit seviyesinin ve sıcaklıkların yükselmesiyle sonuçlanıyor. Küresel ısınmanın hızlandığına, 1,5 dereceyi birkaç yıl içinde kalıcı olarak geçeceğimize ve mevcut gidişat devam ederse 2050'den önce dünyanın sanayi öncesine göre 2 dereceden fazla ısınacağına dair son bulgular endişeyi artırıyor. Oysa Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 1,5 derece hedefi doğrultusunda küresel emisyonların 2030'a kadar 2010 seviyesinin %50 altına indirilmesi ve 2050'de net sıfır emisyonu ulaşılması önerisi 2021'de Glasgow İklim Paketi'ni imzalayan (Türkiye dahil) ülkeler tarafından hedef olarak benimsenmiş durumda. Emisyonların bu hızda azaltılması, bütün ülkelerin kömürden enerji üretimine en kısa zamanda son vermeleri, başta rüzgâr ve güneş olmak üzere yenilenebilir enerji kurulumlarının artırılması ile ulaşım, endüstri ve binalarda hızlı elektrifikasyon ve yeşil hidrojen kullanımıyla mümkün.

Türkiye ise 2053'te net sıfır emisyon hedefini açıkladığı halde henüz mutlak emisyon azaltımını hedeflemiş değil. Hatta 2022'de açıklanan ve bu yıl Birleşmiş Milletler'e sunulan güncellenmiş birinci Ulusal Katkı Beyanı (NDC) ile Türkiye sera gazı emisyonlarını 2038'e kadar artırmaya devam edeceğini ilan etmiş durumda. Toplantıda çok sayıda katılımcı Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadeleye yeterince katılmadığı konusunda hemfikir. Bir katılımcı şunları söyledi:

Ulusal Katkı Beyanı'nda 2030'a kadar emisyon artışını referans senaryoya göre %41 azaltacağız dedik ama gerçekte 2030 yılında 2020'ye göre %32 artış öngörüyoruz. Bu oranlar ne yazık ki kabul edilebilir değil. Şöyle düşünün, 2050'de net sıfır olacağız ama 2038'e kadar artıracacağız. Kalan 15 senede bu kadar artmış emisyonları nasıl 100 milyon tonlara indireceğiz? Bunun bir tutarlılığı yok. Net sıfır hedefinde samimi olduğumuzu gösteren bir planımız yok. %41 artıştan azaltımın da senaryoları çalışılmamış.

Oysa 2021'de yaşadığımız, ülkemizin güneybatısında 120 bin hektar alanın iki hafta içinde çıkan 16 büyük orman yangınında kül olduğu Türkiye tarihinin ilk mega orman yangınları, her yıl daha şiddetli ve beklenmedik hale gelen aşırı yağışlar ve seller, giderek artan ve daha ölümcül hale gelen sıcak dalgaları ve kronikleşen kuraklık felaketi, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen Akdeniz havzasında bulunan Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede önce kendi geleceği için aktif biçimde katılmasını gerektiriyor.

Üstelik Türkiye'nin iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonları iddia edildiği kadar az değil. TÜİK tarafından açıklanan son sera gazı envanterine göre 2021 yılında 564 milyon tona ulaşan toplam emisyonlarımız 1990'a göre %157 artmış durumda. Türkiye, sera gazı emisyonlarının %80'ini oluşturan (452 milyon ton) fosil yakıtlardan ve endüstriden kaynaklanan karbondioksit emisyonları sıralamasında 2021'de dünyada 13. sıraya yükseldi. Türkiye'nin kişi başı sera gazı emisyonları 6,7 ton ile dünya ortalamasında olsa da fosil yakıtlar ve endüst-

riden kaynaklanan kişi başı karbondioksit emisyonu (5,4 ton) dünya ortalamasının üzerinde ve 195 ülke arasında 64. sıradayız. Türkiye tarihsel sorumluluk göstergesi olan sanayi devriminden bu yana yapılan kümülatif karbondioksit emisyonlarında ise 26. sırada bulunuyor. Dolayısıyla küresel ısınmadaki payı giderek artan bir ülke ve küresel salımların %80'inden sorumlu G20 ülkelerinden biri olarak iklim kriziyle mücadeleye daha fazla katkı sunmakla yükümlü olduğumuzu söyleyebiliriz.

Katılımcıların önemli bir kısmı Türkiye'nin artık mutlak emisyon azaltım hedefi belirlemek zorunda olduğunu düşünüyordu. Bir katılımcı şöyle dedi:

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke, enerji talebi hızla artıyor, dolayısıyla mutlak emisyon azaltım hedefi koyamaz deniyor. Oysa artıştan azaltım olmaz, azaltımın ne kadar olacağı net olarak ortaya konmalı. 2038'e kadar gezegeni kirletmeye devam edeceğiz, ondan sonra bakacağız deniyor. Nasıl bakacağız? Yutak alanların meseleyi çözeceği veya bir elektrik süpürgesi gibi emisyonları toplayacak teknolojiler geliştirileceği hayal ediliyor olsa gerek. Oysa üretim ve tüketim kalıplarımızı değiştirmeye yanaşmadığımız sürece bu tip tahayyüllerle sorunu 2050'ye ve ötesine ertelemekteyiz.

Türkiye'nin enerji dönüşümü hedeflerinin de çelişkili olduğunu söyleyen bir katılımcı emisyon azaltımının ulaşım, sanayi ve binalarda büyük çaplı bir elektrifikasyonla, yeşil enerji sertifikasının yeni bina yapımlarında mecbur kılmasıyla ve enerji verimliliğiyle birlikte kömürden çıkışla mümkün olduğunu şu sözlerle belirtti:

Türkiye'nin Ulusal Enerji Planı 2022 yılı sonunda yayımlandı. Burada kurulu güçte yenilenebilir enerjinin payını 2035'te %65'e, elektrik üretiminde ise %55'e çıkarmayı planlıyoruz. Ancak aynı enerji planında 2030 yılına kadar 1,7 gigawatlık yeni kömür santrali kurulumuna da devam edileceği söyleniyor. Kömürden çıkışımıza dair net bir yol haritası da yok. Oysa fosil yakıtlara verilen teşvikin azaltılması, depolama tesislerinin artması gerek. Sanayi sektöründe enerji verimliliği, enerji yoğun sektörlerde elektrifikasyon, çelik sektöründe elektrik ocaklarına geçiş ve hidrojenin sanayide kullanılması önemli. Ulaşım sektöründe elektrifikasyon veya biyoyakıtlar kullanılabilir. Binalarda da ısıtma, soğutma, aydınlatma konusunda enerji verimliliği ekipmanlarının kullanılması ve devletin gerektiğinde bu ekipmanın üzerinde minimum standartları belirlemesi ve zorunlu tutması lazım.

Diğer bir katılımcı aslında bu dönüşümde Türkiye'nin avantaja sahip olduğunu belirterek şunları söyledi:

Dönüşüm ekonomik gerçeklerle harmanlanmadığı zaman, yapılacakların çiçek böcekle ilgili işler olarak algılandığı bir durumla karşılaşıyoruz. Elektrifikasyona ve hidrojene ihtiyacımız var. Bütün ekonomik sorunlarının temelinde enerji ithalatçısı olmamız ve cari açığımızın en büyük kök nedeninin bu olması yatıyor. Bu nedenle enerji dönüşümü,

aslında ülkemiz için müthiş bir fırsat barındırıyor. Çünkü fosil yakıtlar anlamında enerji ithalatçısı iken yeşil dönüşümün merkezinde olan yenilenebilir kaynaklarda, güneş ve rüzgârda bugün kendi ihtiyacımızın misliyle fazlasına sahip durumdayız. Doğal bir avantaja sahibiz.

Uluslararası Enerji Ajansı iklim kriziyle mücadele için gerekli enerji dönüşümünün ilk ve en hızlı adımları olarak yeni kömürlü termik santrallerin inşa edilmemesi, yeni kömür madenlerinin, petrol ve gaz kuyularının açılmaması, kömürlü termik santrallerin gelişmiş ülkelerde 2030'a ve gelişmekte olan ülkelerde 2040'a kadar kapatılması ve yenilenebilir enerji yatırımlarının en az üç kat artırılmasını gösteriyor. Türkiye yenilenebilir enerji yatırımlarını artırmak için iddialı hedefler belirlemiş olsa da finansman, yerli üretim ve uygun yatırım politikalarına ilişkin kısıtları henüz aşabilmiş değil. Karbona fiyat uygulanmaması da kömür ve diğer fosil yakıtların tüketimini azaltacak piyasa koşullarının oluşmasına engel oluyor. Kömürden çıkışla ilgili bir niyet de belirtilmiş değil, hatta yukarıda söylendiği gibi Ulusal Enerji Planı'nda yeni kömürlü termik santrallerin kurulacağı varsayılıyor. Bir katılımcı elektrik sektöründe karbon fiyatlamasının da yeterli olmayacağını belirleterek planlama ihtiyacına şöyle vurgu yaptı:

Türkiye'nin elektrik tüketimi hızlı bir şekilde artıyor. Dünyada elektrik tüketiminde 15. sırada yer alıyoruz. GSYH sıralamasında ise 17. sıradayız. Katma değeri yüksek olmayan sektörlerde elektrik tüketiyoruz. Karbonsuzlaşma hedefi belirlerken buna dikkat etmemiz ve bazı sektörleri önceliklendirmemiz gerekiyor çünkü

karbonsuzlaşma da maliyetli bir şey olacak. Karbonsuzlaşmanın hızlandırılabilmesi için mutlaka bir karbon fiyatlama mekanizması kurulması gerekecek. Bu iki şekilde olabilir. Ya karbon vergisi uygulanabilir ya da emisyon ticareti sistemi kurulabilir. İkisinin de avantajları ve dezavantajları var. Örneğin karbon vergisi uygulanması basit bir mekanizma, sabit bir fiyat uygulayabiliyorsunuz, istediğiniz zaman değiştirebiliyorsunuz. Ancak toplanan paraların ne olacağına, nasıl kullanılacağına dair bir şeffaflık olmayabilir. Emisyon ticaret sisteminde ise fiyat volatilitesi oluşacak ve sağlıklı bir fiyat sinyali oluşturması çok zor. Bu konuda Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemine (AB-ETS) bakmamız gerekiyor. İlk uygulandığı yıllarda AB’de karbon fiyatı çok düşük çıktı. Önce bir karbon emisyonu hakkı tanımlıyorsunuz ve tesisler arasında onun ticareti yapılıyor ama onu çok yüksek tanımladılar ve arz fazlası nedeniyle fiyat çok düşük çıktı. Bizim de buna dikkat etmemiz, belki bir fiyat koridoru yani minimum maksimum fiyat belirlememiz gerekiyor. Emisyon ticareti sisteminde emisyon sınırını belirlerken de Ulusal Katkı Beyanımız belirleyici olacak. Karbon fiyatlama kömürden çıkış için yeterli de olmayacak çünkü karbon fiyatı uygulayan birçok ülkede kömürden çıkış gerçekleşmedi. Almanya, Polonya gibi ülkeler hâlâ birer kömür ülkesi. Nasıl başardı kömürden çıkan ülkeler? Devletin baskısıyla oldu. Bir kömürden çıkış takvimi uygulandı ve kömür santrallerine tazminat ödenmesi gerekti. Karbon fiyatıyla kömürün maliyetini artırıyorsunuz ve santraller kâr edemeyince sistemden çıkmak zorunda kalıyorlar.

Ama çok ucuza üretim yapan bir linyit santralini sistemden o şekilde çıkartmanız zor. Bu nedenle lisansları bitmeyen santrali kapatmak zorunda kalacağız ve tazminat söz konusu olacak. Zaten kömürden çıkışı sağlayan tüm ülkeler de böyle yaptı. Dolayısıyla bizim de bu tazminatın nasıl ödeneceğini düşünmemiz gerekiyor. Öncelikle bu tazminatın hesap edilmesi gerekiyor ama burada devlet ile santral sahipleri arasında bir pazarlık söz konusu olacak. Bazı kömür santralleri sistemdeki önemlerini abartıyorlar. Oysa bazı linyit santralleri eski oldukları için, hatta bazıları ömürlerini tükettikleri için çok fazla arıza yapıyorlar ve iddia ettikleri gibi tam olarak baz yük santrali olarak çalışmıyorlar. Bunu gösteren çalışmalar var. Ancak bazı devlet yetkilileri yaptıkları açıklamalarla bu santraller çok önemliymiş, vazgeçilmezmiş gibi yapıyorlar ve bu konuda elimizi kolumuzu bağlıyorlar, zor duruma sokuyorlar.”

Türkiye’de iklim politikasını belirleyen unsurun dış dinamikler olduğu, iç dinamiklerin belirleyici olmadığı toplantıda dile getirilenler arasındaydı. Buna göre içeride dinamik bir çevre hareketimiz olmakla birlikte kamusal adımlar genellikle uluslararası gelişmelerden etkilenecek şekilde şekilleniyor, dolayısıyla Türkiye’nin çevre gündemi dışarıdan besleniyor. Bir katılımcı şunları söyledi:

Çevre alanında çalışan sivil toplumla iş dünyası örgütleri benzer söylemleri dile getirmeye başladı. Ancak bu da birbirimizi dinliyor ve ortak bir yerlere varıyor oluşumuzdan değil. Sürekli olarak

geç kalıyoruz ve uluslararası konjonktürü takip ediyoruz. Avrupa Yeşil Mutabakatı ile sınırdaki karbon vergisi tehdidinin gelmesi etkili oldu. Bu da benzer sesleri yükseltmek ve ortak çözümler bulabilmek için önemli bir fırsat.

Bir başka katılımcı ise aynı konuda şunları ekledi:

İklim politikalarının çok hızlı popülerleştiğini gördük ama aslında bu bir tehditle oldu. AB Yeşil Mutabakatı'nın getireceği maliyetlere nasıl uyum sağlayacağımız meselesi. Peki biz dönüşümü ne için tartışıyoruz? Kendi sürdürülebilirliğimiz için değil mi? Burada tabii, karar almada bazı zorluklar var, bir vade uyumsuzluğu da var. Maliyetler çok erken ödeniyor, faydalar ise uzun vadeli. Yatırımları, aldığımız sattığımız şeyleri parasallaştırıyoruz ama sağlık maliyetlerini ya da çevresel ve ekolojik maliyetleri parasallaştıramıyoruz. Bu işi samimiyetle üstlenen aktörler bu samimiyetlerini politika yapıcılara ve karar alıcılara da yansıtılmalı.

Ancak Türkiye'nin uluslararası iklim müzakerelerinde aktif bir oyuncu olduğu söylenemez. Özellikle de iklim rejimi kurulurken Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle birlikte İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin Ek-1'inde listelenmesi ve bununla Türkiye'nin gelişme hakkının yok sayıldığı ve haksızlık yapıldığı söylemiyle yetinilmesi, uzun yıllar boyunca Türkiye'nin aktif bir iklim diplomasisi yürütmek yerine savunmacı bir çizgide kalmasına neden oldu. Bir katılımcı şunları söyledi:

Türkiye Kyoto Protokolü'nü tam 12 yıl, Paris Anlaşması'nı ise 6 yıl gecikerek imzaladı. Kamunun bu gecikme için ileri sürdüğü gerekçeler tamamen dayanaksızdı, geçersizdi. Kyoto'yu imzalaması Türkiye'ye hiçbir yük getirmiyordu. Paris Anlaşması için de "bizi zorla gelişmiş ülkeler kategorisine koydular, yeşil çevre fonundan faydalanmıyoruz" dediler. Bu iki gerekçe de muteber değildi. Bizi hiç kimse oraya koymadı, Rio'da biz kendimiz girdik o listeye.

Başka bir katılımcı da aynı konuda şunları ekledi:

Türkiye'nin enerji ve çevre diplomasisinin geliştirilmesi lazım. Türkiye imaj kaybı yaşıyor bu alanda. New York'ta en üst düzeyde açıklamalar yapıyoruz, 2053 hedefleri belirliyoruz, fakat uygulama yok. Türkiye'nin tutarlı politikalar geliştirmesi ve bu politikaları uygulamaya sokması lazım. Bir kuralsızlıklar ülkesi olarak, fosil ülke olarak anılmamız gerekir.

Bir katılımcı bu durumun Türkiye'nin dış politikadaki itibarını da sarstığını söyledi:

Müzakerelere yaklaşık 190 küsur ülke katılıyor ve bu ülkeler müzakereleri gruplar altında yürütüyorlar. Ama esas müzakere eksenini, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında,

bunların da kendi içlerinde grupları var. Genel ifadeyle 40 gelişmiş ülke artı 150 gelişmekte olan ülke, artı bir o da Türkiye, yani 40+150+1. Çünkü Türkiye bir yeşil dönüşüm stratejisi geliştirebilmiş değil. Böyle olumsuz bir görüntü var uluslararası iklim müzakerelerinde.

Konuya değişen uluslararası jeopolitik dengelerde enerji ve iklim politikalarının rolüne değinerek yaklaşan bir katılımcı ise şunları söyledi:

Uluslararası ilişkiler alanında, gelecek yüzyılın enerji hatları ticaretinin, ekonomisinin, refah devleti tanımının yeniden şekillendiği kurucu bir dönemdeyiz. Enerji, siyasal sistemleri ve uluslararası hiyerarşiyi dönüştürüyor. Göreli olarak doğal kaynaklara sahip olmak ile enerji üretiminin, kalkınmanın, siyasal sistemlerin bağının koptuğu bir dönem. Bir ülkenin bunu yakalayabilmesi için kapasitesinin, insan kaynağının, kurumlarının ve koordinasyonunun güçlü olması gerekiyor. Uluslararası hiyerarşide yer edinirken ekonomik kalkınmayı da sağlayabilmek için kurumsal kapasitenin, kurallar ile yönetilmenin, insan kapasitesinin son derece önemli olduğu bir dönemde enerji dönüşümü, Türkiye'nin uluslararası hiyerarşideki yerini ve siyasal sistemini de belirleyecek. Hem Avrupa'da aşırı sağ hem de Trump'ın popülizmi iklim krizini reddediyor. Bu Türkiye'de yok ve bu bir fırsat. Ancak Türkiye'nin Başkanlık sistemine geçişi ve otoriterleşmesi ile birlikte yaşadığımız iç ve dış koordinasyon eksikliği ve kurumsuzlaşma

zorlaştırıyor bence. Devletin dış paydaşlarla, sivil toplum ve toplumsal hareketler ile koordinasyon eksikliği de önemli bir sorun.

Kurumlar ve farklı kesimler arasında koordinasyon, iklim politikalarının küresel gelişmelerle uyumlu bir şekilde dönüşümü için zorunlu görülüyor. Bu konuda bir katılımcı şunları söyledi:

İklim gibi karmaşık bir konuda Türkiye'nin başarılı olabilmesi için kamunun ciddi bir iş birliğine ve koordinasyona önderlik etmesi gerekiyor. Özel sektör, sivil toplum, yerel yönetimler ve akademinin süreçte yer alması lazım. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarında çalışan dünya çapında uzmanlar var ama kullanılmıyor. Çünkü kamuda bu konuyu taşıyacak kapasite ve irade yok.

Bir katılımcı ise Türkiye'nin iklim politikalarında dünyada olması gereken yerde olmadığını belirtti:

Esaslı ve köklü bir sermaye transferinin, teknoloji transferinin olması, bir de kurumsal yapıların iyileştirilmesi, yani sermaye, teknoloji ve kurumsal alanlarda destek sağlanması gerekiyor. Türkiye bu noktada önemli roller oynayabilir ama onun da pek farkında değil, ilgilenmiyor. Sosyal ve ekonomik göstergeler açısından Türkiye bir Almanya, bir Hollanda gibi performans gösteremez. Ama kendi sosyal

ekonomik göstergelerine çok yakın ülkelerin, mesela Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerin performansını da gösteremiyor.

Yeni çıkacak olan İklim Kanunu da özellikle çevre örgütlerinin uzmanlık kapasitesinden yararlanmadan ve katılımcı bir mekanizma oluşturulmadan kamu kesimi tarafından tek taraflı olarak hazırlanıyor. İklim değişikliği konusunda çalışan sivil toplum örgütleri, İklim Kanunu'yla ilgili yaptıkları bir çalışmada kanunun şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir mekanizmalar kurması, iklim krizine karşı dayanıklılığı artıracak uyum planları içermesi, gelecek kuşakların hakkını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmesi, biyolojik çeşitliliği koruması gibi taleplerde bulundular. Ayrıca pek çok ülke net sıfır emisyon hedeflerini kanunla güvence altına alırken hazırlanmakta olan İklim Kanunu taslağında 2053 hedefine ya da emisyon azaltımı, kömürden çıkış, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği gibi somut politikalara yer verilmemesi eleştiriliyor. Kanun en çok da karbon ticaretiyle sınırlı olduğu eleştirilerine muhatap oluyor. Bir katılımcı bu konuda şunları söyledi:

İklim Kanunu'nun her şeyden önce adı yanlış. İçeriğine baktığınızda, iklim değil karbon ticareti kanunu olduğu görülüyor. İklim Kanunu bütün toplumu ilgilendirir ve hep birlikte tartışmamız gerekir. Ekolojik kriz aynı zamanda bir demokrasi krizidir ve bunu kurumsallaşmış diyalog ve katılım mekanizmalarıyla güvence altına almamız lazım.

Aynı zamanda karbon fiyatının ve emisyon ticareti sisteminin devreye girmesiyle toplanacak paranın kullanım

yeri olarak kırılğan grupların iklime uyumu ve yaşadıkları kayıpların tazminine öncelik verilmesi ve iklim adaletinin sağlanması önerileri dile getirildi.

Enerji dönüşümünün ancak yeterli finansmanla mümkün olduğu, bu yeşil finansmanın uluslararası kaynaklardan nasıl elde edileceği de katılımcıların üzerinde sıklıkla durduğu bir konuydu:

Dünya Bankası'nın 2030 projeksiyonuna göre gelişmekte olan ülkelerin gayrisafi milli hasılasının %7'sini bu alana harcaması beklenirken gelişmiş ülkelerde bu oran %1,1'e kadar düşebiliyor. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde finansman ihtiyacı öne çıkıyor.

Ancak ülke ekonomisinin mevcut koşulları ve belirsizlikler iklim finansmanının bulunmasını zorlaştırıyor. Bir katılımcı bu durumu şöyle açıkladı:

Finansman olduğu zaman projelerin ne kadar hızlı gerçekleştiğini yaşadık, gördük. Ama ne yazık ki bugünkü koşullar bankaların bu projeleri finanse etmesine imkân sağlamıyor. Bu projelerin %20'lerin üstünde sermayelerle finanse edilmesi mümkün değil. Ama ne yazık ki mevcut model %50'ler seviyesinde bir finansmana imkân sağlıyor. Bunların en kısa zamanda gözden geçirilmesi lazım.

Yeşil finansmanın doğru projelere verilmesinin önemi de bir katılımcı tarafından şöyle ortaya kondu:

Yeşil projelerin sayısı Türkiye’de ve dünyada artıyor. Ancak bu projeler Türkiye’nin iklim planıyla koordine değil ve ona katkı yapmıyor. Ayrıca yeşil finansman varsa yeşil projeden elde edilen kârın yeşil bölüşümünü de konuşmamız gerekiyor. Aksi takdirde kalkınmaya katkısı olmaz. Yeşil proje ve yeşil finansmanın doğru değerlendirildiğinden de emin olmamız lazım. Yoksa yeşil iflasları ve o zaman bugün büyümenin arkasında itici güç olarak gördüğümüz yeşil dönüşümün bizi geriye itme riski olduğunu konuşmaya başlayacağız. Bu konuda özel sektör, kamu ve akademinin iş birliği içinde olması lazım.

Türkiye’nin uluslararası iklim finansmanı kaynaklarını yeterince kullanamadığı da bir katılımcı tarafından şöyle dile getirildi:

Yeşil dönüşümü mutlaka gerçekleştirmemiz lazım, ancak finansmanı çok önemli. Maalesef biz etkin bir iklim ve yeşil dönüşüm diplomasisi gerçekleştirmediğimiz için Güney Afrika, Endonezya veya Hindistan gibi uluslararası finans kuruluşlarının dikkatini çekemedik, projeler gerçekleştiremedik. Bunun için özel sektöre de çok büyük bir pay düşüyor. Yeşil büyüme odaklı bir kalkınma şart. Büyük bir potansiyelimiz var. Örneğin; güneş enerjisi potansiyelimiz 360 bin MW, biz bunun sadece %3’ünü kullanabilmiş durumdayız.

Bir katılımcı da Merkez Bankası’nın bu alanda rol sahibi olması gerektiğini söyledi:

Artık Merkez Bankasının biricik görevi fiyat istikrarıdır saplantısı bir kenara konmalıdır. Merkez Bankalarının görevi yeşil dönüşümü hızlandırmak, kahverengi sektörleri cezalandırmak olmalıdır. Gezegenimizin ve ülkemizin sorunlarıyla aktif bir Merkez Bankası tahayyül ediyorum.

İklim finansmanı kaynaklarına erişim önemli olmakla birlikte, bunun başarılması ancak bütünsel bir iklim politikasıyla mümkün. Enerji dönüşümünü kararlı bir biçimde başlattığına ve geri dönüşsüz olarak hızlandıracağına dünyayı ikna eden bir ülkenin uluslararası kaynakları harekete geçirmesi daha kolay. Onun yerine finansman bulabildiği sürece ister yenilenebilir ister fosil yakıtlara dayalı olsun, ekonomik büyüme uğruna çevre duyarlılığı göstermeden her alanda yatırımlarını artırmaya hazır olduğunu gösteren bir ülke inandırıcı olamıyor. Bu tür bir politik kararsızlık adil dönüşüm açısından da sorunlar yaratabilir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etti:

Mevcut kaynakları iklimle çelişen alanlara, fosil yakıtlara teşvik için veya fosil yakıt altyapısını geliştirmek için harcıyorsak, yeşil finansmana talip olmamız pek bir şey ifade etmez. Önce mevcut kaynakları iklim dostu yatırımlar için kullanmak gerekir. Türkiye’nin kömürden çıkış için talip olabileceği finansman kaynakları var. Kömürden çıkışı konuşmayı ertelemek, bir yandan orada

işsiz kalacak kişiler için geçiş planını yapmama, o insanları kaderleriyle baş başa bırakma riski yaratıyor. Adil geçişi kolaylaştıracak imkânlara talip olmak için konuşmaya başlamalıyız.

Bir başka katılımcı da adil dönüşümün daha fazla vakit geçirilmeden planlanması gerektiğini şu sözlerle açıkladı:

Şu anda kömürle ilgili işler toplam istihdamın sadece binde ikisini oluşturuyor ve bu dönüşüm yeşil işler ile çok rahat bir şekilde hiç kimseyi zorlamadan sağlanabilir. Ama binde 2 bile olsa, işsiz kalacak bir kişi bile olsa bunun planlamasını yapmak zorundayız. Kömürden çıkışta dikkat çektiğimiz konu 5 yıl sonra veya 10 yıl sonra gerçekleşecek de olsa, o kişiler için işte adil geçişi bugünden planlamaya başlamak gerektiği. Hatta o değer zinciri içerisinde herkes için adil geçişi planlamak gerekir.

Türkiye'nin iklim değişikliğinin etkilerine hazırlıklı olmadığı da katılımcılar arasında yaygın bir kanaattir. Bir yandan artan iklim felaketleri, bir yandan iklim göçmenlerinin ve bölgemizde yaşanabilecek çatışmaların artması riski, iklim krizinin etkilerini sandığı gibi gelecekte ve tedrici biçimde değil, çok daha kısa vadede, ani ve katlanarak artan bir hızda yaşayabileceğimizi gösteriyor. Bir katılımcı bu riski şöyle ifade etti:

Ülkemize 10 milyon iklim göçmeni bekleniyor. Sadece göçlerden değil, iklim krizinin getirdiği

afetlerden de kaynaklanan büyük adaletsizlikler, iç karışıklıklar yaşayacağız. Sağlık sorunları, en önemlisi de ruhsal sağlık sorunları bizleri bekliyor.

Bir yandan iklim değişikliğinin etkisiyle yaşanan daha şiddetli yağışların neden olduğu sel felaketleri yanlış kentleşme ve plansız yapılaşmayla iklim değişikliğinin etkileri dikkate alınmadan kurulan kentlerde daha büyük hasarlara neden olurken, bir yandan kuraklık özellikle tarımsal üretimin azalmasına neden oluyor ve kentlerde yaşanan su sıkıntısını büyütüyor. Bir katılımcı bu konuda şunları söyledi:

İklim krizinin etkilerine hazır değiliz. Türkiye'de yalnızca 2021 yılında yaşanan iklim felaketlerinin bilançosu 621 milyon dolar. Türkiye Avrupa ile karşılaştırdığınız zaman nispeten daha az yağış alan bir coğrafyada bulunuyor, çok daha fazla doğal afetle karşı karşıya kalıyoruz ve yönetemiyoruz. Şehirlerin betonlaşmış, suyun doğal döngüsünün bozulmuş olması nedeniyle sellerin ve kuraklığın etkisi artıyor.

Peki bütün bunların farkında olmamız Türkiye'de ciddi bir zihinsel değişikliğe öncülük eder mi? İki katılımcı bu konuda şu yorumları yaptı:

Risklerin ve afetlerin artması Türkiye'de aksiyonları değiştirmiyor. Bunun da en iyi örneği İstanbul'da 1999'dan beri deprem riski bilindiği halde bunun için bir adım atılmaması. Bu pragmatik

*gerçeklik üzerinden çözümleri ortaya koymamız
gerekiyor.*

”

“

*Aynı şeyleri yaparak iklim krizine yanıt veremeyiz.
Türkiye'nin her yerinde seller oluyor, biz gidip aynı
yerlere yeniden konut yaparak iklim krizine yanıt
vermiş olmuyoruz.*

”

Çevre Kirliliği ve Ekokırım

Türkiye, çevresel göstergelerde oldukça alt sıralarda yer almaya devam ediyor. Ülkemiz Birleşmiş Milletler'in 17 başlıktan oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın başarisılması yolunda sağlanan ilerlemenin takip edildiği ülkeler sıralamasında 100 üzerinden 70,8 puanla 166 ülke arasında 72. sırada bulunuyor. Ülkelerin çevresel performanslarını karşılaştırmak, analiz etmek ve anlamak için nicel bir temel sunmayı amaçlayan Çevresel Performans Endeksi'nde ise 26,3 puanla 180 ülke arasında 172. sırada bulunuyoruz ve gerilemeye devam ediyoruz. Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ülkelerin kalkınmasını ekonomik büyümenin ötesine geçerek, insani gelişimi kriter olarak takip eden İnsani Gelişim Endeksi'nde ise 191 ülke arasında 48. sırada. İklim Değişikliği Performans Endeksi'nde ise 60 ülke arasında 44. sırada bulunuyoruz.

Çevreyle ilgili olarak, iklim değişikliğine göre daha eski zamanlardan beri bilinen ve bugün daha çok gelişmekte olan ülkeleri yoğun olarak etkileyen kimi sorunlar, hava kirliliğinden deniz kirliliğine, plansız kentleş-

meden atıklara kadar Türkiye'de hâlâ çözüm bekleyen başlıklar arasında yer alıyor. Hava kirliliğiyle ilgili yapılan araştırmalar, çok sayıda hava kalitesi ölçüm istasyonu bulunduğu halde pek çoğunda düzenli ölçüm yapılmadığını, değerlendirilebilen bütün kentlerde insanların Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) standartlarına göre kirli hava soluduğunu ve hava kirliliğinin yapılan hesaplara göre 2021 yılında Türkiye genelinde 42 bin kişinin erken ölümüne neden olduğunu ortaya koyuyor. Kentlerde motorlu araç trafiğinden kaynaklanan hava kirliliğinin yanı sıra ülkemizde özellikle kömürlü termik santraller de hava kirliliğinde önemli bir etken. Uluslararası Sağlık ve Çevre Birliği'nin yaptığı çalışmaya göre 1965-2020 yılları arasında Türkiye'de kömürlü termik santrallerden kaynaklanan hava kirliliği toplam 196 bin kişinin erken ölümüne ve 320 milyar Euro sağlık maliyetine neden olmuş durumda.

Türkiye hava kirliliğinin yanı sıra atık suların kaynaklanan çevre kirliliğinin ağır sonuçlarını da yaşamaya devam ediyor. 2021 yılında Marmara Denizi'nde görülen mülaj felaketi, arıtılmadan denize boşaltılan evsel, tarımsal ve endüstriyel atık suların bizi getirebileceği en ağır noktayı kısa bir süre için de olsa gözler önüne serdi. 2020 yılı rakamlarına göre Marmara Denizi'ne yapılan günlük 4,7 milyon metreküp atık su deşarjının yarısından fazlası sadece ön arıtmadan geçirilerek denize veriliyordu. Uzmanlar, Marmara Denizi ve Karadeniz'de hâlâ kontrolsüz atık deşarjına bağlı aşırı organik yükten kaynaklanan alg patlaması, mülaj ve oksijen yokluğu gibi sorunların, deniz yüzeyinde her zaman görülmesi de devam ettiğini ve sudaki canlı yaşamın tehdit altında olduğunu söylüyorlar. İklim değişikliğine bağlı olarak deniz suyu sıcaklıklarının artması da bu sorunların ağırlaşmasına neden oluyor. Bir katılımcı çevre sorunlarının bulunduğu noktayı ve nedenlerini şu sözlerle tarif etti:

Türkiye’de yollar genişletiliyor oysa Avrupa Birliği ülkelerinde toplu taşımayla hava kirliliği azaltılıyor. Türkiye’de su yoğun sanayi sistemine teşvik var, bu devam ettiği müddetçe atık su kirliliğini önleyemeyiz. Ayrıca su yoğun tarım ve ormancılık yapıyoruz, ancak ormanlarda su hasadı yapmıyoruz. Gıda kaybı yüksek düzeyde. Hasattan nihaî tüketime kadar Avrupa ülkelerinde olduğu gibi çözüm yolları uygulamaya konmadığı müddetçe çöp dağlarından ve atık su kirliliğinden kurtulamayız. Konutlarda aşırı enerji tüketen ve kentsel ısı adalarına neden olan bir şehirleşmeyle karşı karşıyayız. Şehirlerde binalarımızın %85’i ısı yalıtımsız. Böyle bir şehirleşmeyle konforlu, kaliteli yaşamamız mümkün değil. Bizimle beraber kalkınmaya başlayan Güney Kore sıfır atık uygulaması yapıyor ve atıkların %97’si çöp depolama alanına gitmiyor ve geri kazanılıyor. Şehirciliği, ormancılığı, tarımı ve özellikle sanayileşmeyi gözden geçirmemiz lazım.

Türkiye’de çevre alanında yaşanan ihtilaflar ise en çok doğal ve kırsal alanların madencilik, taş ocakları, ulaşım, altyapı, sanayi, turizm gibi yatırımlara açılmasından ve bu yatırımlarla ilgili karar süreçlerinde katılımın, bilimsel değerlendirmelerin, çevresel ve ekolojik etkilerin yeterince dikkate alınmamasından kaynaklanıyor. Toplantımızda bazı katılımcılar, dünyada yaygın olarak tartışılan ve “çevreye ciddi ve yaygın veya uzun vadeli zarar verme ihtimali yüksek olduğu bilinerek işlenen hukuka aykırı ya da kasıtlı eylemler” şeklinde tanımlanan ekokırım suçuna gösterilebilecek örneklerden söz ettiler. Bir katılımcı bu konuda şunları söyledi:

Türkiye’de ciddi bir ekokırım süreci yaşanıyor. Dağ taş her taraf taşocağı olmuş, madencilğe açılmış durumda. Son 10 yılda 25.556 ruhsatın 103.620 hektarlık orman alanında işlem yapmak üzere verildiğinden bahsediliyor. Ruhsatları veren hükümet. Ruhsatı alan kim? Sermaye. Biz de insanlarız ve ekoloji mücadelesi veriyoruz, diğerleri de yatırımcı, onlar da para kazanmaya çalışıyorlar. Bir vicdan muhasebesi yapmak gerekmez mi? Taş ocakları, altın madenciliği, kömürlü termik santraller, çimento fabrikaları, demir çelik fabrikaları, bunun yanında çarpık kentleşme, kentlerin kanser dokusu gibi etrafındaki yeşil örtüyü yok ederek büyümesi ve nüfusun kırdan kente taşınması, orman yangınları, bütün bu ekolojik yıkımların iklim krizine neden olduğunu, iklim krizinin de sonuçta tekrar ekolojik yıkımlara neden olduğunu, birbirini tetiklediğini görebiliyoruz.

Başka bir katılımcı maden ruhsatlarıyla ilgili şu örneği verdi:

Biga Yarımadasının, Kaz Dağları ve çevresinin %79’u metalik madencilik ruhsatlarıyla kaplanmış durumda. Böyle bir ruhsatlandırma herhalde dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bir bölgenin %79’u nasıl madenlere feda edilebilir? Bir ülkenin madencilik, enerji, turizm, konutlaşma, imar gibi faaliyetleri planlarken burada şu yapılabilir, burada şu yapılamaz diye önceliklendirmesi, ayırması gerekirken; ne yazık ki sınırsız madencilik, sınırsız

enerji projeleri, sınırsız yapılaşma, her şeyi her yerde uygulanabilir hale getiren bir kalkınma ve büyüme anlayışı var.

Türkiye'nin Aliağa, Dilovası, İskenderun Körfezi gibi büyük sanayi bölgelerinde hava kirliliği ve atık su başta olmak üzere çevre sorunları yoğunlaşmış durumda. Bu bölgelere yapılan yatırımların artması ve sanayiye açılan alanın genişletilmesi yeterince yönetilemeyen bu sorunların büyümesine ve bu bölgelerde tarım ve turizm başta olmak üzere diğer geçim kaynaklarına bağlı yaşayan insanların aleyhine şartların ağırlaşmasına neden oluyor. Büyüme baskısı bu bölgelerdeki sulak alanlar, kıyılar ve ormanlar gibi doğal alanları da tehdit ediyor. Aliağa'da yaşananlarla ilgili konuşan bir katılımcı şu görüşleri aktardı:

Aliağa bölgesi, 60'lı yıllarda ağır sanayi bölgesi ilan edilmiş ki biz artık oraya ölüm bölgesi diyoruz. 1990 yılında 6 Mayıs günü, Konak'tan Gencelli'ye kadar 50 kilometrelik bir insan zinciri oluşturularak Türkiye'nin en büyük çevre eyleminin gerçekleştirildiği bu bölgede, o zaman kurulmak istenen kömürlü termik santral durdurulmuştu. Ama bugün dünyada beş merkezde olan tehlikeli gemi söküm tesislerinden biri orada. Haddehaneler, altı tane ark ocaklı demir çelik tesisi, maden ocakları, kimya sanayii, boya sanayii, maden ocakları var. X ya da Y şirketi dediğinizde tek kelime çıkıyor ağzınızdan ama bunlar belki 30-40 ayır kirlenmiş tesisler değil müteşekkil. Dava açmak zorunda kaldığımızda ise Çevre Bakanlığıyla karşı karşıya geliyoruz. Çevre Bakanlığı çevreyi korumakla mı yoksa

şirketleri korumakla mı görevli? İrili ufaklı 2-3 bin tesisin olduğu, bu kadar ciddi kirlilik olan bir bölgede toplumsal maliyetle ilgili kümülatif çalışma yok. ÇED raporlarına baktığımızda, hiçbir tesis çevreyi kirleteceğim diye kurulmuyor. Ama gelinen noktada, bizler orada emin olun yavaş yavaş ölüyoruz.

Sağlık hakkı ve sağlık sisteminin hazırlıksızlığı da bir katılımcı tarafından şöyle açıklandı:

İklim kriziyle tetiklenen yoksulluk, eşitsizlik ve hakkaniyetsizlik sadece insanların değil tüm canlıların yaşam hakkını elinden alıyor. Bu nedenle soruna sağlık hizmetine erişim hakkı üzerinden de bakmak gerekli. Çünkü böyle devam edersek kökünü kazıdığımızı düşündüğümüz sağlık sorunları ve belki de hiç karşılaşmadığımız yeni mikroorganizmalar yoluyla pandemiler, bulaşıcı hastalıklar, sağlığımızı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyecek. Sağlık sistemi buna hazırlıklı ve dayanıklı mı diye örgütlenme, finansman ve sağlıktaki emek gücü bakımından değerlendirdiğimizde yine hazırlıksız olduğumuzu görüyoruz.

Katılım süreçleri işletilmeden ve çevresel ve sosyal etkileri dikkate alınmadan yapılan yenilenebilir enerji yatırımlarının bile ihtilaflara neden olduğunu söyleyen bir katılımcı ise şunları söyledi:

Bizler yenilenebilir enerjiyi savunuyoruz, ama doğru yerde, doğru zamanda, doğru şekilde yapıldığı zaman. Ne yazık ki aynı madencilikte olduğu gibi enerji yatırımlarında da her yere, her koşulda yapılabilir anlayışı var. Kuzey Ege'nin küçük bir köyüne 3 tane rüzgâr türbini dikilmiş. Şimdi kapasite artışı var, 5 türbin daha gelecek, arkasından 3 türbin daha gelecek. Bu yeni türbinler de doğrudan köyün merasında, tarlasında, geçimlik kaynaklarının bulunduğu arazilerin üzerinde kurulmak isteniyor. Köylüler artık isyan ediyorlar. Biz de savunduğumuz yenilenebilir bir enerji kaynağına karşı köylülerle beraber mücadele etmek durumunda kalıyoruz. Köylünün geçinmek için bir tarlası var, bir merası var, siz oraya gelip RES diyorsunuz. Yollarını geçiriyorsunuz, tarlalarını bölüyorsunuz. O zaman bu köylü ne yiyecek, ne içecek? Birileri para kazanacak diye o köylünün geçimlik kaynağını elinden alma hakkınız var mı? Bir de önce pazarlığa çağırıyorsunuz, gelmezsen acele kamulaştırma kararıyla bu tarlaları zaten elinden alırım diyorsunuz. Köylünün artık elinde geçimlik kaynağı kalmıyor, köyü kalmıyor, tarlası kalmıyor.

Plastik kirliliği ve atık ithalatı ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın sıfır atıkla ilgili çalışmalarına rağmen özellikle son yıllarda artan bir sorun olarak ön plana çıkıyor. Bu konuda bir katılımcı şunları söyledi:

Atık yönetimi Türkiye'de ciddi bir problem haline gelmeye başladı. Ankara, İstanbul, Adana, İzmir gibi iller başta olmak üzere çok büyük çöp depolama sahalarımız var. Buralar özel şirketler tarafından işletiliyor. Etrafı çitler ile çevrilmiş durumda, metan gazı salımı çok yüksek ve buna dair herhangi bir veri de yok. O yüzden Türkiye'nin sera gazı emisyon hesaplamalarında, bu çöp depolama sahalarının katkısı göz ardı edilmemeli. Çevresel standartları karşılamayan bir geri dönüşüm tesisinin çevre lisansını bakanlık düzenlerken, çalışma ruhsatını belediye veriyor. Ama bu tesisler ikisinden biri olmadan da faaliyetlerine devam edebiliyor. Bunların ekolojik maliyeti var, mikroplastik kirliliği ya da yangınlar gibi. Türkiye'de çok sık geri dönüşüm tesisi yangını çıkıyor. Ayrıca neredeyse bütün küçük ilçeler çöplerini şehrin giriş veya çıkışındaki alanlarda düzensiz ve vahşi şekilde depolayıp yakıyorlar. Atık toplama, çoğunlukla aralarında sığınmacılar da olan dezavantajlı gruplardan insanların çalıştığı, gayri resmi bir şekilde yükselen bir iş alanı. Çekçekçi diye tabir edilen atık toplayıcıların sayısının 700 bin ile 1 milyon kişi arasında olduğu tahmin ediliyor ve çok kötü, insan onuruna yakışmayacak şartlarda çalışıyorlar. Çöp ithalatı da 2018'den sonra çok büyük bir yatırım alanı olmuş durumda. Türkiye şu anda Avrupa'nın en fazla plastik çöp ithal eden ülkesi; ne yazık ki kendi toplayıp ayrıştırdığından çok daha fazla Avrupa ülkelerinin dönüştürmek istemediği plastik atık ithal ediliyor. Bu sektörün

Türkiye'nin plastik atık dönüşümünü de engelleyen bir mekanizma haline geldiğini söylemek mümkün. Üstelik bölgelerimiz bu tesislerin ihtiyacını karşılayamayacak kadar su fakiri.

Bütün bu sorunlar yatırımlarla ilgili etki değerlendirme çalışmalarının önemini artırıyor. Pek çok katılımcı yeni bir yatırım söz konusu olduğunda bunların çevreye, doğaya ve sağlığa etkisinin ne olacağına dair doğru hesaplamaların yapılmadığını, bütüncül ekosistem hizmetlerini dikkate alan değerlendirmelere ihtiyaç olduğunu, en azından çevresel etki değerlendirmesine (ÇED) ekolojik, sosyal ve sağlık etki değerlendirmelerinin de eklenmesi gerektiğini belirttiler. Bir katılımcı ÇED raporlarındaki eksiklerle ilgili şu örneği verdi:

ÇED'lerin içeriğinin çoğu zaman olması gereken bilgiler düzeyinde olmadığını, kopyala-yapıştır olduğunu biliyoruz. Hatta örneğin Karadeniz'deki bir sanayi kuruluşu ile ilgili verilerin hiç ilgisi olmayan Ege Bölgesi'ndeki bir ÇED raporunun içinde yer alabildiğini görüyoruz. Ya da bir ÇED raporu diyor ki şurada bir koruma alanı var, benim yaptığım etkinliklerin getirdiği zararı burası karşılayacak; ama orada da başka bir tesis var. O da diyor ki, benim yaptığım etkinliğin zararlarını şuradaki korunan alan karşılayacak, ikisi birbirini gösteriyor ama ikisinde de tesis var.

Kamu kurumlarının gerekli verileri paylaşma konusunda şeffaflık eksikliği de konunun önemli bir boyutu olarak dile getirildi. Bir katılımcı bu konuda şunları söyledi:

Kamunun elindeki verilerin şeffaf bir biçimde toplum ile paylaşılması gerekiyor. Devletin ilgili birimlerine bir emisyon hesabını sorduğumuz zaman, bunların ticari sır olduğu ve toplum ile paylaşamayacağı söyleniyor. Bu kabul edilebilir bir şey değil. Çünkü o emisyonların ceremesini çeken toplum. Örneğin Sağlık Bakanlığı'nın elinde Türkiye'nin en iyi sağlık verileri var. Kanseler konusunda düzgün çalışan bir kanser kayıt sistemi var ama biz asla bu kanser kayıt verilerine ulaşamıyoruz.

Ormanlar, Biyoçeşitlilik ve Tarım

Türkiye'de ekonomik büyüme için ormanların madencilik, enerji, inşaat ve turizm sektörleri için tahsis edilerek parçalanması en önemli sorunlardan birisi olarak görülüyor. Ağaç dikerek kazanılabilen orman alanı ise dünyada da olduğu gibi çok az. Madencilik, taş ocağı gibi sektörlerin aşırı kârlı olduğu ve kendini çok hızlı amorti ettiği, her isteyen bu gibi işlere girebildiği ve bir düzenleme olmadığı söyleniyor. Taş ocaklarının bu kadar artmasının nedeni de çimento, kum, vb. ihtiyacı nedeniyle kalkınma için büyüyen inşaat sektörü. Bu sürecin başlangıcının 2004'te yapılan Maden Kanunu değişikliği ve ardından gelen Orman Kanunu'yla ilgili düzenlemeler olduğu belirtiliyor. İklimin ve biyoçeşitliliğin korunması için ormanların korunmasının birinci derecede önemli olduğunu belirten bir katılımcı ormanlar için mevcut tehditleri şu sözlerle anlattı:

Türkiye'deki 791 bin hektar orman alanı turizm, madencilik, enerji ve diğer ormancılık dışı amaçlar için tahsis edilmiş durumda. Her yıl ortalama 10 bin hektar orman yanarken 40 bin hektar orman da bu şekilde tahsis ediliyor. Son 10 yılda ÇED olumlu kararı almış 1311 projeden, enerji projelerinin %72'sinde, petrol projelerinin %68'inde, birinci, ikinci ve beşinci sınıf maden projelerinin %63'ünde ve turizm projelerinin %6'sında orman tahsisi var. Peki bu projelerin ne kadarı ormanlık alanlarda yapılıyor? Enerji projelerinin %33,5'i, birinci, ikinci ve dördüncü grup madenlerin %37,63'ü, üçüncü ve dördüncü grup madenlerin %41'i ve turizm projelerinin %3,2'si. Yani kalkınmayı enerjikle, madencilikle vb. sağlamak için ormanları gözden çıkarmış oluyorsunuz. Sadece 2008 ile 2019 yılları arasındaki 11 yılda Türkiye ormanlarının parçalılık oranı %56, 10 hektardan küçük orman parçaları %118 arttı. Yani ormanlar şu anda paramparça. Ağaçlandırma, fidan dikme kampanyaları ise yeşil yıkamadan başka bir şey değil. Türkiye'de 1940'tan beri ağaçlandırmayla kazanılan orman sadece %3,2 ve son 20 yılda da bu oran bütün ormanlarımızın %0,7'si. Yani ağaçlandırmayla orman kazanamayız, dünyada da bu böyle. Dünyadaki bütün ormanların da sadece %7'si ağaçlandırmayla kazanılmıştır, %93'ü ise doğal ormandır. O yüzden doğal ormanlarımızı korumamız gerekiyor. İklim değişikliği açısından da doğal ormanlar daha önemli. Ayrıca son dört yılda Türkiye'deki odun üretimi %69 arttı. Türk lirası değer kaybetmeye başlayınca Türkiye gelişmiş ülkeler gibi tomruk ve kereste ithal eden bir ülkeyken, ihracatçı ülke haline

geldi. Levha sektörü kapasitesini bir anda artırdı, döviz kuru yükseldiği ve ithal etmek pahalı geldiği için de hükümet politikasıyla Türkiye'deki odun üretimi çok yüksek miktarda artırıldı. Türkiye'de arazi planlaması yapılmıyor. Çünkü planlar ve politikalar iktidara yakın olanlara ön açmak üzerine yapılıyor.

Biyçeşitlilik kaybı da iklim kriziyle birlikte madalyonun iki yüzünü oluşturuyor.

İki krizle karşı karşıyayız. İklim krizi ve biyçeşitlilik veya ekosistem krizi. İklim krizi ekosistem krizinin bir semptomu. Dünyada bir doğal karbon döngüsü var. Bunu bozduğumuz için iklim değişiyor. Dünyada 9-10 milyon tür var ve sadece 1,8 milyonunu tanımlamışız. Birleşmiş Milletler raporuna göre önümüzdeki birkaç on yılda bir milyondan fazla tür yok olabilir. İklim değişikliğinin türler üzerine etkisini ise henüz görmeye başlamadık. İnsan etkinliklerine bağlı habitat kaybının etkisi %50'lerde. Türkiye'de bu oran ne kadar, çok iyi bilmiyoruz. Ama her yer maden. Neredeyse Google haritada yer bakıp orada kaç kişi yaşıyor, kaç geçimlik üretici var, kaç okul var, kaç köy var görmeden bilmeden lisans verir hale geldiler. Oysa yaptığımız her şey habitat kullanımıyla, ormanla, çevreyle alakalı. Uluslararası Biyçeşitlilik Sözleşmesi'nde 2030'a kadar dünyanın karasal ve denizel alanlarının %30'unun koruma altına alınması hedefleniyor. Türkiye hâlâ çok şanslı durumda. İstanbul'da tespit edilmiş bitki türü sayısı bitki taksonu sayısı 2500. Bu sayı

Hollanda'da ülke çapında 1600, İngiltere'de 1800. Dünyada 30 küsur biyoçeşitlilik açısından önemli sıcak nokta var. Bunların üçü Türkiye'de. Türkiye'de hâlâ leopar, çizgili sırtlan, vaşak, karakulak, ayı, kurt yaşıyor. Geldiğimiz noktada artık daha az zarar vermekle yetinemeyiz. Verdiğimiz zararı durdurup geri sarmamız gerekiyor: Restorasyon, rehabilitasyon, yeniden yabanlaştırma ile. İnsan merkezilikten kurtulalım. Ekosistemi ön plana alalım. Türkiye'ye de artık bir ekosistem olarak bakalım.

Toplantılara katılan bir çiftçi ise kırsal bölgelerde, tarım alanlarında yaygınlaşan doğa tahribatını kendi deneyimlerinden yola çıkarak somut örneklerle şu sözlerle anlattı:

Sertifikalı organik sebze ve meyve üretimiyle uğraşıyorum, Türkiye'de organik tarıma başlayan ilk üreticilerden biriyim. Size yaşadığım bölgeyi biraz anlatmak istiyorum. X dönüm arazimiz var. Bunun X dönümü mera. Bu meranın X dönümü belediyeye verilerek bir biyogaz tesisi kuruldu. Bu biyogaz tesisi bununla yetinmedi şimdi meranın tamamını istiyor. Meradaki küçükbaş hayvan üreticilerinin, halkın tepkisi sonucu bundan vazgeçildi. Sonra X dekar bir alan ihaleye çıkarıldı. İhaleye sadece biyogaz tesisi katıldı, yani adrese teslim ihale. Şimdi de mahkemelik. Bizde 24 tane artezyen sulama kuyusu var. Biyogazın ise üç tane sulama kuyusu var ve bütün sulama kuyularından daha fazla su tüketiyor. Normalde biz tarımda yılın beş ayı bu artezyen kuyularından sulama yaparken orası yılın her

günü sürekli sulama yapıyor ve oraya yakın bir kuyumuzun da suyunu çektiği için o kuyumuz kurudu. Bunun dışında yanımızda X göl var. Gölde 11 bini aşkın kuş yaşıyor. Hemen yanında da X Dağları var ve oradaki orman köylerinde kıl keçisi işi yapan köylüler vardı. Kıl keçilerini yasakladılar, bir sürü de cezalar getirildi. Tabii bu arada birileri yurt dışından X türü keçilerini ithal etmiş. Demek onların satışının yapılması için kıl keçilerinin de yasaklanması gerekiyordu. O dağda iki tane de mermer ocağı var. Birisinin olduğu yerde iki köy razı değildi. Onların rızası alınması gerekiyordu ama bu yaşama kadar ben o dağda hiç yangın görmedim, tesadüf olarak maden ocağının olduğu bölgede yangın çıktı. Şimdi izne de gerek kalmadı. Tabii kıl keçilerinin dolanması gereken yerde şimdi mermer fabrikasının araçları dolanıyor. Meralarda ise beton mikserleri dolaşılıyor. Öbür tarafımızda da X dönüm arazi askeri alan ilan edildi. Bunun dışında Türkiye'de birileri arazi topluyor. Birisi geldi X dönüm araziyi satın aldı. X fabrikası var bin dönüm onlar aldı. X fabrikası var bin dönüm de onlar aldı. Arazilerde de bir el değiştirme var. Bir çay da göle akıyordu ve yazın da biz bunun suyundan faydalanıyorduk. Gölde de birçok kuş türü yaşıyordu. Şimdi oraya da seçim dönemlerinden önce bir gölet yapıldı. Tabii borularla o dere gölete bağlandı, ama gölet su tutmuyor. Hâlâ da tutmuyor. Bu arada müteahhide iş bulduk. Onun dışında kuşlar da artık kendilerine bir yer bulsunlar. Askeri alan olan bölgede ise X kuşu diye bilinen bir kuş yaşıyor, 40-50 civarında. Yarın burası faaliyete geçtiğinde bunlar da terk edecek. Şimdi 40-50 kuş diyoruz ama Türkiye'de

yaşayan sadece 500 tane X kuşu var. Bütün bu anlattıklarına doğanın yağması gibi kötü bir söz demeyeyim, politikacıların dediği gibi kalkınıyoruz elhamdulillah, diyeyim.

Çevre üzerindeki baskının tarımsal üretimi de etkilediğini belirten bir katılımcı ise şunları söyledi:

Ege'deki köylerin, kırsal alanların İstanbul'un baskısına dayanma şansı yok. Zeytinlikler oradaki insanların hayal edemeyeceği rakamlara satılıyor. Fakat bütün hayatlarını da geleceklerini de yok etmiş oluyoruz. Çok ciddi bir gelir eşitsizliği de var. Kırsal kesimde yaşayan insanların yaşam standartlarını sürdürmeleri çok zor ve başta inşaat ve turizm baskısına dayanmaları imkânsız. Çok büyük bir hızla ekolojik faaliyete doğru sürükleniyor gezegenimiz ama kimse buna hazır değil.

Kırsal bölgeler üzerindeki bu baskının çevre mücadelesini nasıl dönüştürdüğünü aktaran bir katılımcı da şunları ekledi:

Kır tamamen sermaye için hammadde girdisi sağlanan bir çeşit meta deposu gibi görülüyor. Buna toprağın kendisi de dahil. Küçük üretici, köylü, maden, mega projeler, sanayi bölgesi projeleri ile yok sayılıyor, devasa miktarlarda küçük arazi sahipleri mülksüzleştiriliyor. Bu insanlar üretim araçlarından olmuşlar, yaşam alanlarından olmuşlar, kentlere göçüyorlar.

Nitelikli üretim yapan, ekonomiye katkı yapan üretici iken niteliksiz, güvencesiz, kent çeperlerinde yaşamaya zorlanan, zorla işçileştirilen bir toplum kesimi ortaya çıkıyor bu mülksüzleştirme sonucunda. Yani biz doğayı ham madde girdisi olarak kullanıyoruz, kentlerde yaşıyoruz, doğa ile temasımız gittikçe azalıyor, atıklarımız ile de doğaya zarar veriyoruz. Doğaya yabancılaşma üretim süreçlerini etkiliyor, kültürel çeşitliliği azaltıyoruz. Oysa küçük üreticinin varlığının bugün bizim gıda sistemimizin sürdürülebilirliği anlamında çok önemli bir yeri olduğunu kabul etmek gerekiyor. İnsan her şeyden önce onuru ile yaşar. Biz bu hızlı kalkınma politikaları ile insanların onurlarını ellerinden alıyoruz, var olma haklarını ellerinden alıyoruz, onları yok sayıyoruz. Bu yok sayılma toplumsal barışı çok temelden etkileyecek bir meseleye dönüşebilir. Ekolojik mücadelenin önemli bir kısmı bu yok sayılma üzerinden yükseliyor.

Toplum Kesimleri, Roller ve İş Birliği

Çevre sorunlarının ve iklim krizinin çözümü toplumda hiçbir kesimin tek başına başarabileceği bir şey değil. Sorunun büyüklüğü ve karmaşıklığı, meselenin kamu kesiminin öncülüğünde, özel sektörün ve iş dünyasının aktif desteği ve iş birliğiyle, akademiye sivil topluma, çiftçilerden kentlilere kadar toplumun her kesiminin katılımıyla ele alınmasını zorunlu kılıyor. Bir katılımcı yeşil ekonominin Türkiye'nin fark yaratabileceği alan olduğu konusunda şu yorumu yaptı:

Bu ülkenin fark yaratıcı özelliklerimizi kullanan stratejik bir iddiaya ihtiyacı var. Taraflara sorumluluk atfedilmesi, rol dağılımlarının yapılmış olması, hedeflere yönelik planlar olması, bir de bunların insanları heveslendirecek bir tarafı olması lazım. Cumhuriyet projesi gibi bir adanmışlık, ülkeyi muasır ülkeler seviyesine götürmek gibi sizi yerinizde durdurmayan, gece uyutmayan, sabah arkadaşlarınıza, çocuklarınıza, başka insanlara karşı sorumluluk hissettiren bir hedef lazım. Küresel düzen içerisinde dahil olan ve kendisini bir sektörde tanımlayan bazı ülkeler var. O sektörde insan yetiştiriyor. Çip mi üretiyoruz, kadın emeği üzerine mi bir şey yapıyoruz, tarım ülkesi miyiz? Dünyada bizim farkımız nedir? Biz dünyaya ne veriyoruz ki karşılığında bir dengelenme olacak? Bu da yeşil ekonomi olmalı. Çünkü en büyük, en hızlı, en kısa bir şekilde çarpacağımız duvar çevre ve kaynak sorunu.

Başka bir katılımcı uzun vadeli strateji ihtiyacını şöyle dile getirdi:

En temel eksiğimiz temel stratejilerin ve buna nasıl ulaşılacağına belirlenmemiş olması, arkasında durulmayan, takip edilmeyen sözler verilmesi. Günlük sorunlara günlük çözümlerle bir yere gidemeyiz. Daha uzun vadeli, tutarlı, kendi içinde planlanmış ve belli bir görev bölümüne dayanan bir vizyon geliştirmemiz gerekiyor.

Kamu kesiminin yönlendirici, çerçeve oluşturucu rolüne sıklıkla vurgu yapılan toplantılarda uzmanların ve sivil toplumun da kamuyu etkilemek için yapması gerekenler konuşuldu. Bir katılımcı koordinasyona dair şunları söyledi:

Sürdürülebilirlik çalışmalarında ilk anahtar kelime politika entegrasyonudur. Bunun yanında katılımın altı çizilir. Kuralların geçerli olmadığı, uygulanmadığı bir yerde sürdürülebilirliği yakalamak da iklim kriziyle mücadele etmek de imkânsız. Katılımın yanında kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyon hayati. Bu tarz sorunların çözümünde birden fazla taraf var, sadece devlet ve sermaye ya da yaşam savunucuları açısından da değil, devletin içindeki pek çok kurumun birlikte hareket etmesi gerekiyor. Kurumların çalışmasını sağlayan düşünceler var, söylemler dediğimiz bu düşünceler kurumların yazılımı gibi çalışıyor. Bu yazılım ya da zihniyet değişmeden sorunların çözülmesi de imkânsız. Türkiye’de ise birtakım kavramları alıp getiriyoruz. Bunlar belli yerlere az ya da çok giriyor. Fakat kurumların standart işletme prosedürleri haline gelmediği sürece değişim olamıyor. Türkiye’de sermaye kesiminde de bu sorunun ciddiyetinin ve değişimin kaçınılmaz olduğunun farkında olanlar var. Bu yeni söylemleri, yeni kavramları ve ortak sözlüğü oluşturmak zorundayız.

Kamu kurumlarının öncülük rolünü katılımcı ve şeffaf biçimde yapması gerektiğini de bir katılımcı şu sözlerle vurguladı:

Devletin ortaya bütüncül bir politika koyması lazım. Arkasından mevzuatlar, politikaya uygun regülasyonlar yapacaksınız. Her yapılan mevzuat, zenginliğin ve refahın yeniden dağıtılmasıdır. Onun için tüm paydaşlar tarafından katılımcı şekilde yapılması önemlidir. Arkasından iyi yönetim ve yönetim gelir. Orada da şeffaf olması, katılımcı olması, hesap verilebilir olması ve insana değer vermesi önemlidir.

Kamunun çevre politikalarında proje yapan değil zorlayıcı politikalar geliştiren bir taraf olması gereği de bir katılımcı tarafından şu örnekle belirtildi:

Sıfır atık politikadır, devlet proje yapmaz. Sıfır atık bile gönüllü bir şey olarak sunuluyor. Bu çok önemli bir çevre kamu politikası konusu. Devletin düzenleyici rolünü kullanarak zorlayıcı, yönlendirici bir çerçeve ile bizi belli bir yöne doğru yönlendirmesi lazım.

Toplantıda iş dünyasının rolüne dair de geniş bir tartışma yapıldı. Bir katılımcı özel sektörün dönüşümü nasıl kolaylaştırabileceğini şu sözlerle anlattı:

Kamunun sınırlı kaldığı yerde özel sektöre önemli görevler düşüyor. Özel sektör hem sermayesiyle hem insan kaynaklarıyla bu dönüşüme önemli katkı verecek oyuncularından bir tanesi. Bir kanunla yapılamayacak bir şeyi belki bir tedarik zincirinin denetiminde yapabilir veya bir

finansörün verdiği kredi değerlendirmesi büyük bir dönüşümün parçası olabilir. Özel sektörün rüşütünü de ispatlaması gerekiyor. Hesap verebilir, karşılaştırılabilir raporlama yapması çok önemli ki ilerlemeyi takip edebilelim ve gerçek olup olmadığını denetleyebilelim.

Özel sektör iş birliklerinin önemine dair konuşan bir konuşmacı da şunları ekledi:

Global Compact ve WWF'in kurduğu "Bilimsel Temelli Hedefler (SBT)", şirketleri bir araya getiren bir ittifak. Bunun doğal kaynaklar üzerinden olanı da var. Yakında suyla ilgili olan da çıkıyor. Ayrıca TÜSİAD, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve UN Global Compact Türkiye'nin iş birliği yaptığı İş Dünyası Plastik Girişimi (İPG) var. Çok küçük ama üç senede 44 bin ton azaltımın %41'inin sağlandığı bir örnek. Bunlar çoğaltılabilir ve iş birlikleri artırılabilir. Bir başka örnek ise bankaların bir araya gelerek oluşturdukları ve kredi verdikleri projelere ilişkin kriterleri daha da sıkılaştırdıkları finans bildirgesi. İyi örneklerin sayısını ve iletişimini artırmak ve sadece krizin iletişimini yapmakla yetinmeyip çözümlerin de iletişimini yapmak bir yöntem. Her şeyi kamudan beklemektense paydaşlar olarak bir araya gelerek de etkimizi büyütebiliriz.

Başka bir katılımcı ise şirketlerin bilgi, finansla erişim ve iş birliği eksikliğine şöyle vurgu yaptı:

Büyük şirketlerde bu dönüşüm gerçek bir şekilde yaşanıyor, çok başarılı örnekleri var ama asıl sorun KOBİ'lerde. Bu sorunların başında da finansa erişim var. Mevcut ekonomik şartlarda dönüşümün mümkün olmadığını düşünüyorlar ya da hiçbir şekilde öncelikleri olamıyor. Yarını göremezken, 10 yıl sonrası niye düşünelim diyorlar. İkinci sorun, bilgi eksikliği. İstekli olanlar bile nasıl yapacaklarını pek bilmiyorlar. Bu konuda hem büyük şirketlerin hem kamunun hem STK'ların desteğine ve yol göstermesine ihtiyaçları var. Bu konuda önemli girişimler de var aslında iş STK'larından. Bir diğer sorun, inanmamaları. Yeşil mutabakatla birlikte sınırdaki karbon düzenlemesi geliyor ama bundan kaçmanın bir yolunu buluruz gibi bir bakış açısı var. Şirketlerin çok büyük bir bölümü sürdürülebilirliğe sadece çevre odaklı bakıyor. Aslında toplumsal cinsiyet eşitliğinden birçok başka konuya kadar çok kapsamlı bir şekilde bakmaları gerekiyor ama işin sosyal ve yönetim tarafına dair yeterince bilgi sahibi değiller ve çok da algılamıyorlar. Hem finans sektöründe hem reel sektörde, sanayide, her yerde çok ciddi bir iş birliği yokluğu sorunu var. Sürdürülebilirlik konusunda gençlerin ve kadınların çok etkili olacağını düşünüyorum. Kadınlar her zaman daha kapsayıcı bakıyorlar süreçlere ve çözümlere. Gençler de geleceğe hakimler, onların dünyasını biz yaratamayız. LinkedIn'deki yeşil iş başvuruları diğer iş başvurularının önüne geçmiş durumda ve bu başvuruları yapan gençler tabii ki.

Şirketlerin çözümün bir parçası olurken bütünsel bir bakış açısına sahip olmaları, dönüşümü açıkça hedeflemeleri, söz vermeleri ve etik davranmaları gereği de çok sayıda katılımcı tarafından dile getirildi. Bir katılımcı şunları söyledi:

İş dünyasının sadece ticari kaygılardan arınarak ve kalben içselleştirerek bu işin içine girmesi gerekiyor. Bir şirketin yenilenebilir enerjiyle ilgili bir ortaklığı ya da yatırımı var diyelim. Artık bu yeterli değil. Kömürden ya da fosilden çıkış sözünü veren şirketlere yapılacak yatırım yeşil addedilmelidir bundan sonra. O şirket kömürden çıkacağına sözünü verirse ve bunun planını sunarsa onlarla yapılacak bir yenilenebilir ortaklığı yeşil yatırım sayılabilir ama bir yandan kömür çıkartsın bir yandan güneş, rüzgâr yapsın, ben onun güneşini, rüzgârını finanse edeyim, böyle yeşil yatırım olamaz.

Bir katılımcı "En çok algısı değişmesi gereken kesim sermaye, çünkü sözünü ettiğimiz zararların en önemli bölümü yatırımlardan kaynaklanıyor ve sermayenin takkesini önüne koyup düşünmesi gerekiyor" derken, etik değerlerle yönetimin mümkün olduğunu söyleyen bir başka katılımcı şu görüşleri dile getirdi.

Refahı etikle bağdaştırdığımızda, şirketler de sadece kâr merkezli kurumlar değil, aynı zamanda ortak değer üretme merkezleri haline gelecek. İş birliğini gerçekleştirebilmek için üst yönetimin, yani politika yapıcıların kendi içerisinde koordinasyona ihtiyacı var. Şirketler de etik bazlı değerlerle yönetilmeli.

Akademik ve bilim insanlarının rolünün önemine dair konuşan bir katılımcı da şunları ekledi:

“

Bilim insanlarının da kamuyla ve iş dünyasıyla beraber daha fazla çalışmasına ihtiyacımız var. Bu konuların içinde olmayan kişiler bunun sadece bir mit olduğunu, belli gruplar tarafından bu konuların yaygınlaştırılmaya çalışıldığını ve inandırıcılığı olmadığını iddia ediyorlar. Dolayısıyla daha fazla bilimsel destek lazım.

”

Yapılan çalışmalar Türkiye’de insanların %83’ünün iklim değişikliğinden endişe duyduğunu, %78’inin de iklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğunu bildiğini gösteriyor. Araştırmalara göre enerji kaynaklarının seçiminde de insanların büyük kısmı güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir kaynakları tercih edeceğini söylüyor, nükleer enerji ve kömür ise en istenmeyen enerji üretim biçimleri olarak öne çıkıyor. (Konda, 2023) Bununla birlikte yurttaşın iklim krizi ve çevre yıkımıyla mücadele için uygulanması gereken politikalara hazır ve istekli olduğunu söylemek kolay değil. Bir katılımcı kamu ve özel sektör tarafından yapılması gerekenlerin ancak yurttaşların istemesi ve katkı vermesiyle başlanabileceğini şöyle ifade etti:

“

Toplum olarak kendi yaşam standartlarımızdan ödün vermeye, daha düşük düzeyde bir yaşam standardı kabul etmeye ne kadar hazırız? Biz arz yönünden bakıyoruz, sanayi üretimine örneğin. İyi ama birileri de bunu tüketiyorlar, değil mi? İnsanlar tükettiği sürece birileri üretmeye devam edecek, üretim tüketim kısır döngüsü kırlamayacak.

”

Aslında olay ekonomik plan olduğu kadar toplumsal da. Öncelikle toplumsal davranışın değişmesi gerekli. Yani arzı değil önce talebi baskılamak gerekiyor.

”

Bu alanda da toplumsal eşitsizliklerin etkisi olduğunu söyleyen bir katılımcı ise şunları ekledi:

“

Çevreyi koruyabilmek için farkındalık geliştirmek gerekiyor. Gelir üzerinden ayırırsak en önemli iki grup, geliri iyice az olanlar ve geliri aşırı fazla olanlar. Her iki grup da çevreyi umursamıyor veya göstermelik olarak umursuyormuş gibi görünüyorlar. Sade vatandaş fazla parası olmadığı için, diğer taraf ise aşırı kâr ön planda tuttuğu için.

”

Yine de yurttaşların katkısının demokratik mekanizmalar açısından hayati olduğu söylenebilir. Bir katılımcının dediği gibi:

“

Kamuoyu çok önemli. Her birimiz birey olarak ayağa kalkarsak, aktif vatandaş olursak, hep beraber davranırsak bir şeyleri değiştirebiliriz. Sesimiz hükümet üzerinde de özel sektör üzerinde de etkili olabilir. Toplumun çevresel konulara verdiği değer ve yaptığı baskının hükümetin bu konuları ele alma ihtimalini ne kadar etkileyeceğini hepimiz çok iyi biliyoruz.

”

Ancak yurttaşların farkındalığı kendiliğinden gelişmiyor. Kamuoyunda etkili kişilerin ve özellikle de politikacıların ve yöneticilerin bakış açısının toplum genelinde asıl belirleyici etken olduğu biliniyor. Bir katılımcı bu konuda şunları söyledi:

İletişim çalışmaları çok önemli. Hepimizin özellikle çok iyi bilmediğimiz konulardaki davranışlarımız, kararlarımız ezberlenmiş tekrarlara, verilen mesajlara, hatta mesajlardan daha ziyade mesajı verenin kim olduğuna göre değişiyor.

Farkındalık artışının özellikle tüketim davranışını etkilemesi yeşil dönüşümün uygulanabilirlik şansını da artıracaktır. Bir katılımcı bunu şöyle ifade etti:

Bireylere büyük bir görev düşüyor. Özellikle aşırı tüketimi, aşırı seyahatleri ve atıkları azaltmak gibi konularda her birimize büyük sorumluluk düşüyor. Sonuçta hepimiz birer bireyiz ve bireyler toplumları oluşturuyor.

Genç bir katılımcı ise tüketim çılgınlığının asıl sorunların üzerini örten bir anlayışı hakim hale getirdiğini şu şekilde açıkladı:

İklim krizi ve biyoçeşitlilik perspektifini yitirdiğimiz zaman mevcut tüketim çılgınlığımız bu şekilde devam edebilirmiş gibi bir yanılgıya düşüyoruz. Barınma gibi temel bir hakkımızı kullanamazken alışveriş sitelerinden ucuz ürünler alıp bunun refah

olduğunu zanneden bir kuşağız. Bu tüketim bu şekilde sürmeli mi? Bir şeylerin fiyatının artması dünyanın sonu mu? Burada önceliklerimizi net olarak belirlememiz gerektiğini düşünüyorum.

Ama insanların böyle bir gündemi yok. Gelir adaletsizliğini öne çıkarmamız gerekiyor. İnsanlar iklim konusunu bir lüks veya onlara ekstra maliyet getirecek bir yük olarak görmek yerine, daha adil yaşayacakları, orta sınıfın büyüyeceği, belki aşırı zenginlerin aşırılıklardan kaçınmak zorunda kalacakları yeni bir dünya tahayyülü olarak görmeliler. Özel sektörün bu konudaki yaklaşımı çok sorunlu. Tüketmeye devam et ama plastik şişelerini dönüştür gibi mesajlarla yalnızca çözümü göstermemekle kalmıyor, insanların çözümlere tepki duymasına neden oluyoruz. Çünkü sistemsel bir yükü yine bireyin sırtına yüklemiş oluyoruz. Toplumunu mobilize etmezsek bunun hiçbir zaman karar vericiler gözünde bir bedeli olmayacak. Bu bedeli oluşturmamız gerek.

Yurttaşın tüketici olmaktan çıkarak üretici de olması gerektiğini dile getiren bir katılımcı da şunları söyledi:

Yurttaşın da enerji dönüşümünün parçası olması gerekiyor. Kendi elektriklerini üretebilirler örneğin. Buna aynı zamanda enerjinin demokratikleştirilmesi de deniliyor. Enerji kooperatifleri olabilir. Apartman binalarının çatılarına paneller konulabilir, burada yeni iş modellerinin geliştirilmesi gerekiyor.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplantılarda çevre adaletsizliğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden bağımsız olmadığı ve ikisinin kaynakları ile iki mücadele arasındaki paralelliğe dikkat çekildi.

Hem çevresel bozulmanın hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökeninde aynı anlayış ve politikalar var. Çevre de kadınların emeği de parasal ekonomi içinde değil. Kadınlar ekonomide daha çok ücretsiz ev içi emek ile katkıda bulunuyorlar ve bir parasal karşılığı olmadığı için de tıpkı çevre gibi varlığı göz ardı ediliyor. Tabii, planlar, programlar yaparken, politikalar geliştirilirken de hem kadın emeği hem de çevresel değerler göz ardı ediliyor. Oysa millî gelir hesaplarına bu kavramların da girmesi gerekir. Ayrıca kadınlar çevresel felaketlerden ve çevrenin bozulmasından, örneğin su kaynaklarının tüketilmesinden de erkeklerden daha çok etkileniyor. Kadınların yaptıkları işler çevresel değerlere daha çok dayandığı için bu bozulmalar kadınların işini daha çok arttırıyor. Ayrıca felaketler olduğunda kadınlar daha çok etkileniyorlar, ölüm oranları daha fazla oluyor. Deprem felaketinde ve pandemide de bunu gördük.

Bazı katılımcılar kadın haklarının da aynı çevre gibi bütün politikaların üzerinde geliştiği temel çerçeve olması gerektiğini vurguladı. Anadolu'daki çevre hareketlerinde kadınların ön planda olmasının tesadüf olmadığını söyleyen katılımcılar, yerelde geçimlik üretici olan ve sadece kendi bahçesin-

den kazanarak geçinen insanlar arasında çok sayıda kadın ve aile olduğunu vurguladılar. Ekolojik ihtilaflara neden olan yatırımların geçimlik üreticiyi ve özellikle de kadınları doğrudan etkilediği, ancak ekonomide bunların bir değerinin olmadığı vurgulandı. Kadınların sadece sosyal hareketlere değil yönetime doğrudan katılımının da çok önemli olduğunu hatırlatan iki katılımcı ise şunları söyledi:

Kadınların bu konulara dahil olmasına daha fazla ihtiyacımız var. Evet Merkez Bankası başkanımız kadın oldu. Bu hepimizi memnun ediyor. Ama kamu bankalarının yönetim kurullarında ve bütün yönetiminde bir tane kadın yok. Milletvekillerimiz içinde kadınların oranı %20 oldu bu dönemde. Bakanlarda ise %5'lerde. Hâlâ kadının temsiliyeti yeterli değil.

Dünyanın en büyük 20 şirketine bakın. Hepsinin tepesindeki CEO'lar erkek. Türkiye'de de benzer bir durum mevzubahis. Bu konuları sahiplenen ve içselleştiren daha çok kadınlar olduğu için de daha talepkâr olmalıyız.

Eğitim

Yeşil dönüşümün başarılması için, toplumsal değişimi mümkün kılan en önemli belirleyicilerden biri olan eğitimin dönüştürülmesi ihtiyacı da katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirildi. Ekolojik yurttaşlığı gündeme getiren bir katılımcı şöyle dedi:

Eğitim sisteminin yeni bir yurttaşlık kimliği kazandıracak şekilde yenilenmesi ve ekolojik yurttaşlar yetiştirilmesi lazım. Ekolojik kimlik kazandıracak, insanı yeryüzüyle bağlayacak değerler, sorumluluklar ve eylem türleri öğretmek gençlere ulaşmak gerekiyor. Devlette, sivil toplumda herkes gençleri korkutmaya dayalı bir kampanyacılık yapıyor şu anda. Bunu çok yanlış buluyorum. Paralize olmaya, korkuya, kaygıya neden oluyor.

Öğrencilerin çevre, sürdürülebilirlik ya da toplumsal cinsiyet alanında spesifik dersler almasının sanıldığından daha büyük dönüştürücü güce sahip olduğunu söyleyen bir katılımcı "Toplumsal cinsiyet eşitliği dersine gelen öğrenci bambaşka bir dünyaya girmiş gibi oluyor. Öğrenciler bu konularda bilgisiz. Bunları temel eğitime dönüştüren ve içeriklerini birbirine bağlayan yeni bir sistem kurulması gerek" dedi.

Bugün verilen eğitimin günümüzdeki ihtiyaçları karşılayacak niteliklere sahip olmadığını söyleyen bir katılımcı ise eğitimdeki dönüşümün çok daha büyük boyutlu olması gerektiği görüşünü şöyle dile getirdi:

İklim krizi çocukların ya da ergenlerin meselesi değil. Sorumluluk hep gelecek nesillerin üstüne atılıyor. Oysa yetişkinlerin büyük adımlar atması gerekiyor. Bütün müfredatın, malzemelerin, uygulamaların, laboratuvar, alan çalışması ya da her ne yapıyorsa hepsinin sürdürülebilirlik bağlamında güncellenmesi gerekiyor. Bütün

bilimsel kazanımları, çıktıkları toparlayacak ve gezegenin, insanlığın faydası için eğitimin temelinde yerleşecek bir monist bilimsel yaklaşım söz konusu olmalı.

Bir katılımcı ise eğitim alanında yapılabileceklerle ilişkin bazı somut önerilerde bulundu:

Yeşil enerji mühendisliği, akıllı şehir planlamacılık, sürdürülebilirlik için çocuk gelişimi, yeşil ulaşım sistemleri tasarımı, hayvanlar için hak temelli yaşam planlama gibi bölümlerin açılması gerektiğini düşünüyorum. Bunları yapmaya başlamış bir iki üniversite, bir iki örnek bölüm var ama çok yetersiz.

Gençlerin en büyük sorunlarından biri haline gelen "eko anksiyete" ile başa çıkmak için de bir yandan çevre sorunları, iklim krizi ve eşitsizlikler nedeniyle yaşananları ve gerçekliği ortaya koyarken bir yandan da çözüm yollarını, katılımı ve değiştirme gücünü aşıl原因 yeni bir eğitim anlayışına ihtiyaç olduğu açık.

Doğa Hakları ve Yeni Bir Dil İhtiyacı

Buraya kadar bir araya getirdiğimiz sorun tespitlerini ve çözüm önerilerini üst ölçekte kavrayan yeni bir dil ve sorunların kökeninde bulunan insan-doğa ilişkisindeki bozulmanın aşılması ihtiyacı toplantı katılımcıları tarafından farklı bağlamlarda dile getirildi. Bunlar arasında öne çıkan bazı başlıklar arasında doğal kaynaklar olarak

adlandırılan su, toprak, temiz hava gibi unsurların meta-laştırmaya açık bir dille kaynak olarak değil insanlık ol-madan önce de var olan birer varlık olarak değerlendiril-mesi ve doğal varlıklar teriminin benimsenmesi; bütün doğal varlıklara gelecek nesillere aktarılacak bir ortak hak, müşterek ve doğa haklarının bir parçası olarak ba-kılması; dünyayı kendi etrafımızda dönüyor zannederek insan ile doğayı birbirinden ayıran ve dünyayı mekanik ve doğrusal modeller üzerinden tanımlayan anlayışlar yerine insanı doğanın bir parçası olarak gören, oluşum, doğrusal olmayan modeller ve karmaşıklık kavramlarını gündeme getiren bir yaklaşımın benimsenmesi ve maddi zenginlikle, hatta lüks yaşamla özdeşleştirilen refah kav-ramı yerine sağlıklı ve onurlu bir yaşam gibi bir kavram kullanılması önerileri öne çıkıyordu. Aynı zamanda büyü-me yerine küçülme, kalkınma yerine gelişme bazı katı-lımcılarca dile getirilen kavram önerileriydi.

Bir katılımcı ise meselenin kökenlerine ilişkin bir kavra-yışla, insan dışındaki canlıların ve doğanın bir bütün ola-rak hak öznesi olarak görülmesi ve hukuk sisteminin buna göre yeniden düzenlenmesi hakkında şunları söyledi:

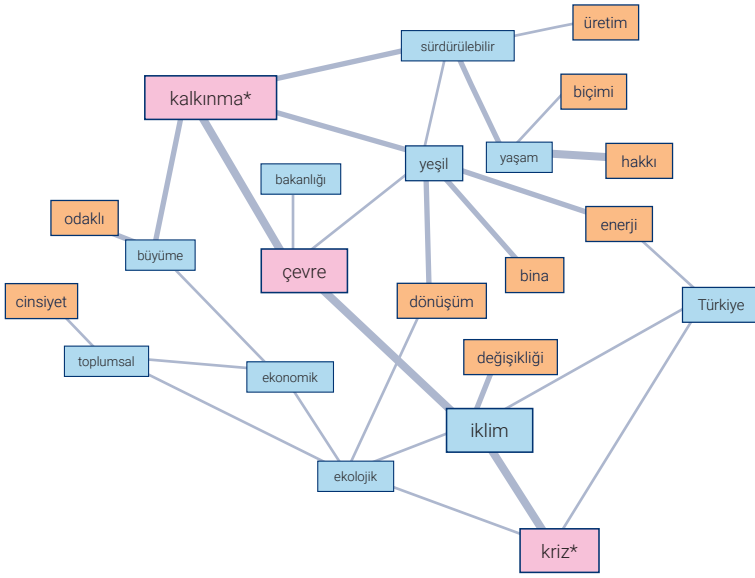

Felsefi anlamda insanın üstünlüğünü yok etmemiz lazım. Aydınlanmadan gelen, bizi orta çağlardan çıkarttığı için mutlu olduğumuz ama insanı doğanın hâkimi gibi özel bir yere koyan felsefi bakış açısının terk edilmesi lazım. İnsan doğa dikotomisinin ortadan kaldırılması, post-hümanist bir bakış açısının benimsenmesi lazım.

Bu felsefi dönüşümün hukuka yansımına baktığımız zaman sadece insana hak özneliği tanıyan ve hak sahibi olarak gören, bunun dışındaki her şeyi "şey" olarak gören, dolayısıyla nesneleştiren ve metalaştıran hukuki anlayışın

terk edilmesi, hak kavramının insan dışındaki canlılara ve cansız varlıklara da tanınması lazım. Doğadaki her şey bir ağ olarak birbirine bağlı. Bunun hukuka yansıtılması gerekiyor. Burjuva hakları olarak adlandırabileceğimiz temel hak ve özgürlüklerden mülkiyet hakkının da yaşam hakkı çerçevesinde sınırlanması gerekiyor. Mülkiyet hakkının ve sermayenin doğayı metalaştırmasının, onu mülkiyet haline getirmesinin önlenmesi, insanların, hayvanların ve ekosistemlerin yaşam hakkı çerçevesinde sınırlanması gerekiyor. Bir faaliyet yaptığınız zaman acaba bu dünyanın diğer ucundaki bir ada devletini batırıyor mu ya da belli bir ekosistemi yok ediyor mu? Bunun ihtiyat ilkesi çerçevesinde engellenmesi lazım. Ekokırım kavramının da hukuka girmesi gerekiyor. Uzun yıllara yayılacak, uluslararası çapta böyle bir çaba da var. İçinde insanlar varken bir evi yakarsanız bu bir suçtur. Büyük olasılıkla insan öldürmekten ceza alırsınız. Ama şu andaki ekonomik faaliyetler dünyayı yakıyor ve içinde yaşayan insanlar ve diğer türler olarak yok oluyoruz. Ama bu bir suç olarak görülüyor. Hukuk aslında toplumu dönüştürebilir. Kişisel çıkarlar, bireysel temel hak ve özgürlükler yerine toplumsal mutluluk ve iyi yaşam (buen vivir) kavramının toplumsal olarak hukuk yoluyla öğretilmesi mümkün.

Çalıştaylarda "çevre", "kalkınma" ve "kriz" kavramlarının doğrudan veya dolaylı olarak birlikte kullanıldığı ifadeler analiz edilerek en yüksek kullanım oranına sahip terimler ağ örgüsünde konumlandırılmıştır.

Şekilde kavram analizi uzmanı Dr. Fatma Öncel tarafından "çevre", "kalkınma" ve "kriz" terimlerinin kolokasyon (eş dizim) analizinin network (ağ) grafiğine yer verilmiştir. Anahtar (doğrudan birlikte kullanılan) terimler mavi ile, ilişkili (dolaylı olarak birlikte kullanılan) terimler turuncu ile gösterilmektedir. Çizgilerin kalınlığı, terimlerin kullanım ilişkisinin yakınlığı ile doğru orantılıdır. Farklı bağlamları görselleştirmesi bakımından, "kriz" ve "kalkınma" terimlerinin ek almış halleri de görsele dahil edilmiştir. Bu durum terimlerin yanındaki "*" işareti ile belirtilmiştir.

Değerlendirme

İki ayrı çalışma toplantısında katılımcılarımızın hemen hepsinde ortak vurgu, kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişkiler bütününe baktığımızda, çevre ve kalkınmanın birbirleriyle tezat fikirler olmadığı, büyümenin insan onuruna yakışır ve doğaya saygılı bir biçimde gerçekleştirilebileceği inancıydı. Bunu başaran bir çok ülkenin olduğu, ülkemizin de iklim değişikliği ile mücadeleyi başarıyla yürütebileceği ve yaşam kalitesinden ve ileriki nesillerin refahından ödün vermeksizin kalkınma ülküsünü gerçekleştirebilecek donanıma sahip olduğumuz sıklıkla dile getirildi.

Türkiye Cumhuriyeti ikinci yüzyılına girerken yeni bir heyecan ve kararlılıkla küresel yeşil dönüşümün bir parçası olması gereği çalıştayların bir başka ana özlemini oluşturmaktaydı. Katılımcılarımızın net mesajı dönüşümün dışında kalmak için bugüne dek öne sürülen gerekçelerin, geleneksel yaklaşımlarda ısrar etmenin yanlışlığı idi. Savunmacı pozisyonların Türkiye'yi ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlardan kurtardığını söyleyebilmek mümkün değildir. Dahası, yeşil dönüşümün parçası olmak aslında iki temel nedenle sadece mümkün değil, aynı zamanda zorunludur:

Birincisi, hızlanan ve etkileri her geçen gün daha fazla hissedilen iklim krizi, altıncı büyük yok oluş ve çevre yıkımı, bugünkü gibi devam edersek, bizim ve çocuklarımızın yaşanabilir bir dünyada hayatını sürdürme imkanını ortadan kaldırıyor. Ne kadar görmezden gelmek istersek isteyelim aşırı tüketime, fosil yakıtlara ve doğayı meta olarak görmeye dayalı anlayışı değiştirme cesareti göstermediğimiz sürece bir geleceğimiz olmayacak. Bütün iddialarımızı, iyi

bir yaşam, refah, başarı gibi hedeflerimizi ancak üzerinde yaşanabilecek bir dünya olduğu sürece kovalamaya devam edebiliriz.

İkincisi, yerleşik çıkarlarından vazgeçmek istemeyenlerin iddia ettiklerinin aksine yeşil dönüşümün gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmanın yanı sıra ekonomileri geliştireceğine, fosil yakıtların da nedenleri arasında olduğu küresel jeopolitik sorunları azaltacağına ve önemli bir çatışma nedenini ortadan kaldıracağına, toplumsal eşitsizlikleri azaltacağına, yeşil işlerle istihdam sağlayacağına, çevre kirliliğinden kaynaklanan sağlık maliyetlerini, hastalık ve ölümleri azaltacağına, insanların daha nitelikli ve sağlıklı bir çevrede daha iyi ve onurlu bir hayat sürdürmelerine ve genel olarak çevre ve iklim adaletiyle sosyal adalete hizmet edeceğine dair çok sayıda kanıt ve deneyime sahibiz.

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele ve bu dönüşümüne katılma adına yeni ve yaratıcı bir söylem geliştirmeye olan ihtiyacı çok acil bir görev olarak önümüzde duruyor. Türkiye, küresel sera gazı emisyonlarında "sorumluluğu görece az" bir ülke olduğu anlayışıyla, şimdiki dek ciddi bir emisyon azaltım hedefi belirlemekten kaçındı. Henüz gelişmekte olan bir ülke olduğumuza, iklim krizinin ve çevresel yıkımın bizim dışımızda ortaya çıkan, gelişmiş ülkelerin suçlusu, bizimse mağduru olduğumuz bir mesele olduğuna inanıldı. Oysa veriler Türkiye'nin toplam ve kişi başı sera gazı emisyonlarının artış hızında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olduğunu, yıllık emisyonlarda üst sıralarda bulunduğunu, kişi başı karbon emisyonunun da dünya ortalamasının üzerinde seyrettiğini gösteriyor.

Üstelik Türkiye'nin kişi başı karbon emisyonu AB'ye göre biraz az olsa da, dolar bazında üretilen millî gelir başına emisyonları AB'den daha yüksek. Yüksek enerji ve karbon yoğunluklu üretim yapısı, özellikle enerji sektörü için daha belirgin bir sorun halinde.

Türkiye'de çevre politikalarının ekonomik büyüme öncelikleri nedeniyle son yıllarda giderek daha fazla aşındırıldığı ve göz ardı edildiği yaygın bir gözlem. Türkiye, plastik kirliliği, endüstriyel atıklar, hava kirliliği ve doğal yaşam alanlarının tahribinde dünyadaki en sorunlu ülkelerden biri durumunda. Gelişmiş ülkelere atık ithalatı, artan ağaç ürünleri üretimi nedeniyle ormansızlaşma, ormanların, zeytinliklerin ve doğal yaşam alanlarının madenciliğe ve taş ocaklarına açılması gibi küresel yeşil dönüşüme ters eğilimler son yıllarda kuralsız ekonomik büyümenin önemli unsurları haline gelmiş durumda. Demokrasi ve hukuk devleti normlarındaki geri gidişin de çevre politikalarının gerilemesinde önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir.

Daha iyi bir çevre ve yaşanabilir bir iklim ve yeryüzü ile insani, sosyal ve ekonomik gelişme arasında doğrudan bir bağlantı var. Bunu elde etmek için gereken çabayı göstermek için de bütün kesimlerin birlikte davranmasına ve iş birliğine ihtiyacımız var. Türkiye Cumhuriyeti yurtttaşları ikinci yüzyılda bu çabayı hak ediyor.